

Politikai
röpiratok.

58.

58
—
450

Töröljük el
a
vallásügyi miniszteriumot,
mint a haladás akadályát.

Irtta

Ludwigh János.

8.

PEST, 1868.

Nyomatott az „Athenaeum“ nyomdájában.

616752 005764924

Le hűjöröt

Domnitéjsainim ivgúallay

ágyabakó áhbalat a zím

DE BALLAGI GÉZA.

1887. JÚLIUS

Magyarország kir. ud. könyvtára - Budapest, 1887.

E l ő s z ó.

Az ország ügyei felett nem csak az országgyűlés van hivatalosan tanácskoznival, hanem egyszerűen a haza minden polgára, ki véleményt alkotni és a nemzetet vagy valami ballépéstől megóvni, vagy pedig valamely törvény korszerűsége és szükséges voltára, vagy a már létezőnek káros hatására és következményeire figyelemmel időszerűnek látja.

II-ik Fridrik porosz király azt mondá: jobb megelőzni, mint megelőztetni, — hazánk alkotmányos és hazafias ellenzéke pedig elmondhatja: hogy a nemzet a multhoz hasonló meglepetésektől megóva legyen, jobb a törvényjavaslatokat és az elveket előlegesen megvitatni és az előnkbe bármiképen gördült akadályokat elmozdítani, mint a megalkotott törvényeket utólagosan s talán sikertelenül kárhozvinni.

Minden választónak tudni kell, mit követeljen jövőendő választottjától, és mire köttesse le annak szavát.

A kultuszminiszterium vallás- és tanügyi törvényjavaslataiból, szervezeti elemeinek berendezéséből s a nazarénusok elleni rendeleteiből, budgeti szükségleteinek részletezéséből és általában minden vallás- és közoktatásügyi mozzanataiból bánattal és bámulattal kell tapasztalnunk, hogy a nemzet közvéleményében már régen megérett kérdések, milyenek a polgári házasság, a vallási egyenlőség és viszonyosságról 1848-ban alkotott törvény végrehajtása és a tanszabadság, korunk és nemzetünk közművelődési és szabadsági igényeinek megfelelő megoldást, a kultuszügyérségnek haladástól remegése miatt még most sem nyernek, és ki tudja még meddig nem nyernek, vagy éppen nyernek-e valaha?

Miután pedig vallási és közoktatási mozdulatlan-ságunk egyik fő okát magában a kultuszminiszterium eszméjében és intézményében vélem feltalálni, egyenesen a vallásügyi miniszterium megszüntetése kérdését vettem már annál fogva is tárgyalás alá, mivel tudtommal ezen institutió vallásszabadság elleni káros voltáról még egy külföldi író sem értekezett.

A sok fontos kérdés annyira körmünkre ég, hogy a napi és esti lapok hasábjai hosszabb és behatóbb értekezéseknek meg nem nyilhatnak; azért röpiratban terjesztem a vallásügyminiszterium eltörlése kérdését az országgyűlés, a nagy közönség, különösen pedig az ország választó kerületeinek, melyek a nemzeti felségkuforrásai, illetékes bírószéke elé.

Brüssel, 1868. október 10-én.

Ludwigh János.

I. A kultuszminiszterium genesisise.

Országgyűlésünk idestova bevégezte közös monarchiai viszonyaink rendezését, legalább átesik a nehezén: a kezdetén; — nem ugyan úgy, mint előre mondatott s mint sokan hívők és mint mi is ohajtottuk volna, hogy a kiegyezkedési rendezés betűi ne váljanak sárkány fogakká s az államjogi új alap új bilincsesé. De miután nem csak közösügyes államügyeink vannak, nem csak ezek állapotján kell javitnunk, hanem szükség, hogy állami belügyeinket is berendezzük, hogy ha a nemzet függetlensége s nagysága felett táplált édes remények képletei szétfoszlanak is, legalább belső háztartásunk ügyeit helyesebb alapokra fektessük, mint egy idegen kormány — egy tettleges bécsi hatalom — fektethetné.

Kell, hogy oly törvényünk s kormányunk legyen, mely ne csak a hatalmast védje, hanem az elnyomott szegényt is, mely ne csak az ország hivatalait s terheit nevelje, hanem a nép munkakedvét s mindnyájunk jólétét is szívéu viselje.

Legelsőbben is állami háztartásunkban széttekintvén, úgy látjuk, hogy egy költséges kultuszminiszterium szegénységünkkel sehogy sem fér meg.

Tekintsünk be a nagy világba, lássuk: mi a kultuszminiszterium genesisise? micsoda anyának a magzatja ő s hol képződik családfája? Tudjuk meg, melyek azon nemzetek, melyek a kultuszminiszteri intézményt magoknál befogadták, s valjon vették-e azon nemzetek ez intézménynek hasznát?

Mi tudjuk, hogy nekünk oly természetű intézményünk, milyen a kultuszminiszterium, soha sem volt. Nem termett az magyar talajban; idegen csemete, idegen ültetmény; drága külföldi kölcsön, melytől mielőbb szabadulnunk kell. — —

A kultuszminiszterium genesisise ugyanaz, a mi a szent inquisitioé. Mig azonban ez csupa egyházi volt, amaz egyház politikai jellemet öltött, hogy ne legyen az egyháznak pusztá brachiuma. De azért mégis testvére, — igaz, hogy szelid indultu testvére azon „sanctum officium“-nak, mely a mult századokban az auto-da-fékat kimondta, azaz: a hit szabadságát elítélte, mig ez mindig a status quo-t igyekszik fentartani. Nem engedi ugyan, hogy máglyákat rakjanak, de nem tűri a szabadságot sem. Az inquisitio és közege a sanctum officium egyházi intézmény, melynek feladata volt az ember gondolatainak s szívének legbensőbb titkait és érzelmeit kinyomozni s a lelkiismeretet a pápai csalhatlanság tanának szabályaihoz idomítani, — a kultuszminiszterium ellenben a fenállót védte ugyan, de az egyház kezéből kivette a világi hatalmat, fájdalom, csak azért, hogy azt amannak hasznára fordítsa.

A szellemi ébredéssel az ódon rend hagyományos kényuralmi hatalma feloszlásnak indult. A civilisatióval az egyház kezéből az inquisitio fegyvere kiesett. A világi hatalom a bomladozó hagyományos rendet fen nem tarthatván, a lettűnt inquisitiot „egy világi intézménnyel“ kívánta pótolni, és megszületett a „kultuszminiszterium“ nevű laicus intézmény.

II. Az inquisitionak kultuszminiszteriummá változása.

Kövessük lépésről lépésre ezen örökösödési substitutiót, az inquisitionak kultuszminiszteriumi intézménnyé változását, hogy lássuk, hogy csakugyan nem máshonnan, mint az egyházi s világi hatalom vegyes házassági frigyéből született a kultuszminiszterium institutioja.

A francia forradalom az emberjogok kinyilvánításával a szabad gondolat s a vallás bilincseit letörte. Az egyházi s világi zsarnokság középkori alkotvényaival az inquisitio is — a kereszténységnek ezen örökös szégyenemléke — összeroskadt. Hit és gondolat, föld és munka, egy szóval az ember szabad lett. Az emberi jog és igazság ugy polgári, mint vallási tekintetben a „szabadság és egyenlőség“ jelszóban nyert kifejezést.

Az ő hagyomány és az új szabadság közti küzdelem s a különféle ellentétes törekvés a francia forradalmat csendes med-

réből kinyomta. A hosszú kényuralom emlékezete és a régi ki-
váltásos osztályok reactiójától való félelem a felzudított elemeket boszuállásra ingerlé s elkábítá.

A forradalom kezdetben, az igazság és szabadság diadalára, minden egyházi s polgári kényuralommal s minden vallási s egyházfegyelmi szabállyal szakított, s a kereszténység első századainak egyszerűségére tért vissza. A nép maga választotta a püspököket; a pápának azon hatalma, melynél fogva a püspököknek a kánoni confirmatiót adta, vagy is melynél fogva őket megerősítette, meg lőn szüntetve. A coelibatus eltörültetvén, a papok megházasodtak.

De a megifjulás és elenyészás küzdelmi viharában a trónnal összeomlott az oltár is. A római katolikus kultusz eltöröltetett s helyébe az ész kultuszának oltárát emelték. Felbomlás felbomlást követett. A vallási türelmetlenséget s fanatizmust felváltotta az „ész“ türelmetlensége s fanatizmusa; a szabadságot a szabadosság a testvériséget a szeretetlenség; a kiengesztelődést a boszu.

Beállt a katonauralom s vele a consulatus és a consulatusal a kiegyezkedés Rómával, vagyis az egyházi s világi hatalom közti házasságfrigy megújulása. E frigynek neve „konkordatium“ a végrehajtó közeg neve pedig „kultuszminiszter.“

E világi s egyházi, a pápa és Napoleon közti közösüges kiegyezkedésből fakadt tehát ki azon amphibialis iustitutio, mely sem világi sem egyházi külön, hanem mindkettő együtt, s a mely mindenütt, a hol gyökeret kezd verni, különböző, sőt ellentétes irányban — nem annyira halad, mint inkább csak mozog s mindennek utjába botlik.

Midőn a concordatum megkötöttetett, a Napoleonisták nem győzték azt eléggé dicsérni, de különösen meg dicsérte azt a Bourbonok restauratiója, nevezetesen 1817 óta. Ez igen természetes, mert mindig a XVI. századbeli állapotokra mentek, ítéleteik indokolásában vissza, nem pedig 1789-re, sem a XIV. Lajos időkori gallican egyház állására. Azt nem vették tekintetbe, hogy a katolikus kultusz el volt törölve, és hogy annak visszaállítását a napoleoni consulatusnak lehetett köszönni.

Mindenki megértheti, hogy azon iustitutio, mely a pápa és Napoleon közti concordatumban fogantatott, nagyon is papi jelleggel birt, mert célja nem más, mint a katolikus kultusz ál-

lami biztosítása és szervezése volt, azért képletben szólva, azt háromszeg központjából három lábat kilógázó lényhez lehetne hasonlítani, mert csakugyan nem lehet egyszerre a polgári szabadságnak, az egyházi és a világi hatalom igényeinek, az ódon szerű hagyománynak és az új eszméknek védje. Elkerülhetlenül összehatkozásba jön önmagával.

Azért báró Eötvös József, a tudós és nagy szellemű miniszter urban is csak irányítását észlelünk, az institutióban rejlő ellentéteknél fogva ő is egy helyen tágit, míg más helyen korlátoz, s azért tőle szabad független irányt addig míg kultuszminiszter lesz, ne is várjunk soha.

A kultuszminiszterium eredendő bűne s iránya: a civilisatio érdekeit két szék közt a pad alá csúcsültetni. — Mennyiben felel meg az ily institutio és helyzet a miniszter ur egyéni hajlamainak? az jelen vizsgálódásunk körén kivétel esik. De hinnünk kell, hogy mert tárczáját már másodízben viseli, egyéni nézetei az institutio történelmi irányával nem ellenkeznek, és hogy tehát a miniszter ur elemében találja e szerepelt magát.

III. A kultuszminiszterium a konkordatumok végrehajtó eszköze.

Világosabban nem értelmezhetjük a kultuszminiszteriumi intézményt, mint a történelem értelmezi. Született a francia konkordatumból, oly missióval, hogy a konkordatumnak végrehajtó eszköze és gépezete legyen, — s azzá lett.

Ha Magyarország ezen szerencsétlen institutiót fentartja, régi törvényei, melyek in temporalibus és általában minden politikai, pénzügyi és fegyelmi egyházi ügyekben Rómának minden avatkozását még akkor is elutasították, mikor a pápai hatalom koronákat osztogatott és elvett; magyar egyházi függetlenségét biztosító régi törvényei, mondom, úgy fognak veszendőbe menni, mint politikai függetlensége veszendőbe ment.

Mátyás az igazságos Róma érdekében harcolt s a pápa miatt ellenségeket csinált az országnak, de azt soha sem engedte s nem az ország felvilágosult szelleme sem, hogy a pápa az ország egyház fegyelmi s igazgatási szervezetébe bármi befolyást gyakoroljon. Örkdjék az ország, nehogy épen a kultuszminiszteri

institutio, melyet a vallási egyenlőség és szabadság palladiumának képzeltünk, a magyar egyház és a nemzeti önkormányzat ártalmára és szégyenére, valami konkordatumot az országra hozzon, mint I. ső Napoleon a konkordatum talárredőiben a kultuszminiszteriumot Franciaországra hozta, nem gondolva, hogy épen a konkordatumnál fogva a gallican egyháznak azon autonómiáját teszi kérdésessé, melyet nem csak XVI-ik Lajos tudott tiszteletben tartatni, hanem melyet az egyházi sanctio pragmatica már 1130 ban megerősített és biztosítottnak mondott.

Ha a közöstudgyes politika folytán már Bécestől függünk, ne érjen bennünket még azon nevétség és csufság is, hogy egy új sanctum officium dominicanusai és más csuklyásai oly kalodativornyákkal sérthessék a nép erkölcsi érzületét és becsületét, minőktől a lapok hemzsegnek s többi közt a zemplémmegyei Papina községbeli plébánosról említettek. Ily minősíthetlen, pelengérre való tény, melyet valótlannak szeretnénk tudni, hazánkat úgy becstelentni a külföld előtt, hogy annak szégyenfoltját ezer papinai pap, sőt a magyar klerus egész felvilágosodott része, melynek az európai közönség előtt jobb és becsületesebb neve van mint minden más klerusnak, sem lesz képes lemosni.

Még napjainkban is látjuk: mire képes az egyházi zsarnokság. Nem halad az emberiséggel, nem tud, s nem akar haladni. A szelidség s a vallási s felebaráti szeretet szenteskedő álarcza alatt izen ma, mint izent hajdanta háborut az észnek, a tudománynak s minden magasabb emberi érzelemnek. Az erény arany rózsájára oly királynőt tartott egyedül méltónak, kit ime saját népe épen ellenkező tulajdonai miatt trón s országvesztettnek kijelentett.

A hittan maga nem szövétnekül, hanem eszköztül szolgált s szolgál magokat a hit terjesztőit szellemi nyomorékokká tenni, s kebleikből a szabadságszeretetet kioltani, s a lealacsonyított szellemi megnyomorítás martalékaiból az elbutítás, a sötétség s a kényuralom szolgálait képezni.

E végett létesítette volt Róma az inquisitiót. Konstantin császárig az egyház hatósága a hivek közönsége határain tul nem terjedt. A hittagadót a hivek közönségéből kizárhatta vagy is kimondhatta az excommunicatiót, de azon tul minden hatalma megszűnt.

Az egyházi törvény és hatalom csak azon körre hatott ki,

melyben szabad államban minden társulat mozoghat és működhetik, a közjognak és mások szabadságának sérelme nélkül.

Konstantin császár, különösen pedig a kilencedik század óta, az inquisitio a középkor sötét századaiban egyházi foruma lett a gondolat s lelkiismeretnek, a benső hitnek mint a sziv legelrejtettebb nemes érzelmeinek. A „bűnös“ a szabadon gondolkozó ember volt. A szabad gondolatnak s hitnek az „eretnesség“ bűnnevét adták. A világi hatalom átvette a hóhérszerepet. Az oktatás és térítés vallási eszköze — a máglya volt.

A francia forradalom örökre szóttörte az egyházi jármot, melyet a nagy vallási reformatio szét nem törhetett. — Hiszen V. Károly császár és fia, azon örületes gonosz szörny, melyet a történelemből II-ik Fülöp neve alatt ismerünk, fanatikus örjögésükben, a reformatio elleni boszúból, a római circusoknál is undorítóbb spectaculumokat engedtek az inquisitionak meghonosítani.

A korcs római ivadék a vétkeket a vadállatoknak lakomául vetette, melyek ellen nekik még a védelem pislogó reménye maradt. Vadállatok voltak a bűn eszközei, míg az inquisitio a maga áldozatait, a szeretet jelképe alatt, dominicanusok által vezényelt processiókkal kísértette a máglyára.

A reactio azonban érezte, hogy inquisitioval s máglyával az egyház hatalmát vissza nem állithatja. Az egyház s állam közti harcnak pedig véget kellett vetni, hogy a felzajlott s a folytonos mozgásban maradt társaság megduzzadt folyama a társadalmi átalakulásnak vájt új medrétől ismét ki ne törjön. Napoleon egy Konstantin vagy Nagy Károly szerepére gondolhatott, s már is a felépülendő trón zsámolyán érezte lábát s megkötötte a Concordatumot, s nehogy ez holt betű maradjon, megalapította a kultuszminiszteriumot, — a katolikus egyház és az állam közti közöstügyes megszelidített inquisitio végrehajto eszközét.

Magyarországnak nincs konkordatuma, s nincs is olyanra szüksége. Az ő konkordatuma a corpus juris s a vallásszabadság, melynek ellentéte a vallástügyérségi institutio, mely csak a francia konkordatumból s a reactióból nőtte ki magát, s a melylyel az ellenforradalom s a katonai uralom időszakában inauráltatott.

IV. A kultuszminiszterium a francia kényuralmi gépszervezet láncszeme.

Miután a francia kultuszminiszteriumot az első közöstigyes állam s egyház közegének állítjuk, és már ezen eredeténél fogva nem tekinthetjük másnak, mint a reactio intézményének, történelmi állításunk bebizonyítására a miniszteriumok alkotása dátumait a születési anyakönyvekből — az alkotmányokból idézzük.

Franciaország régi kormány szervezetében nem létezett vallástügyi miniszterium. A nemzeti gyűlés 1791-dik ápril 21-én a régi miniszteri rendszert eltörlé, hat miniszteriumot alakított: belügyit, igazságügyit, financz vagy mint akkor nevezték adóügyit, hadit, tengerészetit és külügyit.

A Convent 1794. évi ápril 1-jén a miniszteri rendszert elvetette és helyébe végrehajtó bizottságokat szervezett, melyek felett a köztűdv bizottmánya — le comité du salut public — örködött.

A köztársaság III-dik évében vagyis 1795-ben az alkotmány a végrehajtó bizottságokat megszüntette, és visszaállította az előbbeni hat miniszteriumot, melyet 1796-ban a Directorium egygyel, t. i. a közrendőrivel — police générale-félével — szaporított. — Vallástügyi miniszteriumról akkor még szó sem volt, mert még konkordatumról senki sem álmodott.

Beköszönt a consulat napja, és nem sokára az új Césár: Napoleon császár kora. Első creatiója 1799-ben volt az államminiszterium, melyet 1801-ben a vallástügyi miniszterium követett. A datumok magok rettentő vallomásokat tesznek a historia valató bírósága előtt.

Államminiszterium, concordatum és vallástügyi miniszterium, — egy egész kényuralmi gépszervezetnek első láncszemei.

I-ső Napoleon mindennek a katonai szervezet bélyegét kívánta adni. Ugyanazon eszme uralkodik a Vatikánban, mint a Tuileriákban. Napoleon az egyházi fegyelmet a katonáival, a zárdát a kaszárnnyával, a rótát a polgárbirói egyenruhával, a papi talárt és barát csuklyát a katonamezzel, a prétextet a togával kiengesztelte, egész Franciaországot egyenruhában és dob-

szóra járatta. De erre nem volt elég, hogy hadügyére és tábornokai legyenek. Nem engedhette, hogy püspökeinek működése és hierarchiája nélkülözze a katonai ütenyt. Mint a pápa Rómában, úgy ő is egyöntetűséget óhajtott, és — megszületett a felebbi trinitás.

Emlitém, hogy kiváltképen a restauratio után a napoleoni concordatum népszerűvé lett. Folytonos pápai s papi megtámadásnak kitétetvén, a liberalismus aureoljával vétetett körül. A restauratio után a Bourbonok nem arra néztek: mi hasznos az ország békéjének, hanem mi az mi leronthatja a napoleoni presztiget. Eként történt, hogy XVIII-dik Lajos a Napoleoni concordatum s a gallican egyház ellen sugalmazott reactió által engedte magát vezetni, és 1817-ben VII-dik Pius pápával új concordatumra lépett, melyben a gallican egyház elveit épen úgy megtagadta, mint az osztrák kormány 1855-ben a magyar egyház ősi jogait és József császár elveit megtagadni nem átalá. A francia restauratio oly vakmerő volt, hogy az egyházi viszonyokat épen két századdal hátrafelé tolja, mert azon ártalmas concordatumra ment 1817-ben vissza, mely 1516-ban X-dik Leo és 1-ső Ferencz közt kötöttetett. XVIII-dik Lajos avval a concordatummal a Bourbon ház megbuktatására az egyik főalapot szolgáltatatta.

X-dik Leo oly feslett életű pápa volt, hogy róla Pic de la Mirandola azt írta: hogy ő nem lehet pápa, mert Istent nem hisz. De ha nem hitt Istent, legalább az egyház jogait bővítette. Így 1-ső Ferencz francia királyt De Piat kancellár által reá vette, hogy a *pragmatica sanctió*ról, mely a gallican egyház függetlenségét garantizozta, az említett concordatumban lemondott.

Ha a magyar kultuszminiszteriumot a francia példa utánzásának mondom, nem mondok uja. Fogok ennek genesiséről is szólni, megmutatandó, hogy a törvényhozás célja soha sem volt holmi concordatumok részére a kultuszminiszterben végrehajtó eszközt teremteni.

Napoleon megelőzte az ötvenes évi osztrák kormányt; ugyanazon csalódásban élt mint ez Bach alatt, midőn ez a Jozephinizmuszt, mely Ausztriának és Magyarországnak, igaz, német centralisativ szellemű, de humanus, jeles miveltségű s szabadelvű papságot nevelt, a concordatum által számtüzé s azon elbutító rendszerrel felváltá, melyet már Ferencz császár, hitszi-

gorlati s tanrendszerei rendeletekkel és Augustineumokkal behozni igyekezett.

Napoleon császár, miután a concordatummal a reactió művét megkezdte, a római katolikus kultuszt visszaállította, és a főclerusnak egy része, épen úgy mint Magyarországon, magát egy egyházi Fouché közegétől felajánlotta, t. i. oly szolgálatra, melyet a híres rendőrminiszter Fouché illetőségi köréhez számított; s Napoleon, mondom, azon ábránd hittal ringatta magát, hogy a pápa az egész clerussal hála fejében császári hatalmának és dinasztijának megszilárdítása érdekeit mozdítandja elő.

Mikor Pasquier rendőrfőnökké lön kinevezve, Fontainebleau folyosóin Maury bibornokkal az új párisi érsekkel találkozott, s nem kevésbé volt meglepetve, mikor az új érsek őt előzékeny s pajtásos udvariassággal és a megelégedés kifejezésével megszólította: „Ugy-e a császár, — mert már akkor Napoleon császár volt — fővárosának két legnagyobb szükségéről gondoskodott. Jó rendőrséggel és jó clerussal trónját s a közcsendet mindig biztosíthatja, mert egy érsek szinte annyi, mint egy rendőrfőnök.“

S ki hinné? Pasquier volt az, ki azon szerepet, melylyel a bibornok kérkedett, magától elutasította, azaz: a rendőri főnökséget el nem fogadta. A mit a pap és bibornok megtiszteltetésnek vett, egy laikus azt a becstülettel meg nem férőnek merte bélyegezni. Ő a rendőrségben nem mást mint polgári bíróságot kívánt látni.

Napoleon azt hitte, hogy a pápából s általa a papokból állami hivatalnokokat csinálhat, a pápa pedig a concordatumot csak lépcsőnek tartotta azon sziklához, melyre nem ugyan a szegény Péter halász és apostol szikla egyházát, hanem Hildebrand pápának trónját fogná felépíthetni.

Mint most Pio nono az osztrák kormány irányában, úgy akkor VII-dik Pius a francia császárral daczolt. A senatus-consultum, mely Rómából a birodalom második városát csinálta, sikertelentül rendelte, hogy azontul valamennyi pápának s bibornokoknak arra meg kell esküdni, hogy a gallikan egyház szabadságait és függetlenségét tiszteletben fogják tartani.

Az olasz úgy mint a francia főclerus, Consalvi bibornok VII. Pius pápa benső barátja kivételével, a szép fizetéseket felvette, de a mellett épen úgy conspiráltak az állam ellen,

mint most az osztrák főclerus a vallási törvények és Bach ex-huszárjai és a magyar kormány nyugdíjasai a Sachsenlandban, Balázsfalván, a véghelyeken, és országsgzerte complotiroznak az alkotmány ellen.

V. Állami gyámkodás s egyházi autonomia egymással meg nem fér.

Sok régi pápánál a mostani szentséges atyának jobb dolga van. Magyarország őt nem bántja, a kultuszminiszteriumból oly eszmék származnak ki, melyek a felvilágosodott kornak és a nemzet szabad szellemének semmi tekintetben meg nem felelnek, sőt a népnevelési törvényjavaslat egyenesen a pápai törekvéseknek egyengeti utját. Látszólag liberális álláspontot foglal el, hogy a népnevelésnek legnehezebb körülmények közt is a kor haladása érdekében szabadelvű irányban vezetett ügyét, a független hitfelekezetek kezéből a kultuszminiszterium zsákutcájába szorítsa, a helyett, hogy a fennálló törvényeknek a tökéletes egyenlőség elve szerinti végrehajtására készítene törvényjavaslatot, mi létezésének egyedüli igazolása és alapja lehetne.

Régen már, a Kálmán kori törvények és zsinatok megparancsolták, hogy a püspökök egyházi jövedelmeiknek csak egy negyedét költhessék el személyeikre és gyermekeikre, — mert akkor a püspökök épen úgy mint az alsó papok, erényes házaságban éltek. — A püspöki jövedelemnek többi három negyedét templomokra, iskolákra, szegényekre és az alsó papság sorsának javítására adták. Hagyományaiknak fele az egyházi alapot illette, nehogy az egyház, a népnevelés és szegénység kárával csak gyermekeiket gazdagítsák.

Bár mondhatnók most, hogy gyermekeiket gazdagítják, legalább nem költenék a jövedelmet Falcinelli izgatásokra, Péterfillérekre stb. és fiaikból derék magyar hazafiak válnának! Nem járna eszük Róma felé, sem nem engednék magukat unszoltatni, hogy osztrák főpásztortársaik dicsőnek nevezett, de valóságban néprontó bűnös példáit kövessék.

I. Napoleon állította vissza az eltörölt katolikus kultuszt, ő szüntette meg a papi házasságokat, ő hozta létre a legelső kultuszminiszteriumot, miszerint concordátumának végrehajtót

és a klerusnak világi támaszt adjon, azért ő reá mint az egyház restaurátorára hivatkozhatunk.

A konkordátum magában csak holt betű maradandott, ha Napoleon nem teremt vala számára végrehajtó eszközt, azaz oly közeget, mely az egyház rendeleteinek érvényt szerezzen. A pápa jobban szerette az inquisitiót, és azt Spanyolországban még a konkordátum után is fenntartotta, saját államaiban csak is azért nem tarthatta fenn, mert azokat Franciaország elfoglalta volt. Maga a spanyol inquisitio is csak az országnak a a francia hadsereg által történt elfoglalása után töröltetett el.

Tagadhatlan, nagy haladásnak lehetett volna mondani mind a konkordátumot, mind a kultuszminiszteriumot, hogy ha a konszulátus a forradalom után nem pusztá tabula rasá-t talált volna. De az egyház visszaállítván, vele együtt vissza nem állithatta az inquisitiót, hanem a konkordátum által kijelölt korlátok közt az inquisitiónak világi brachiumát a kultuszminiszteriumban substituálta.

Vissza nem adhatta sem a konsul, sem a császár az egyházi javakat, mert azok, mint nemzeti tulajdon, az egész nemzet szükségeinek fedezésére adattak. De a kultusz visszaállításával, az állam azon kötelezettséget is elvállalta, hogy a kultusz és szolgálóinak szükségéről gondoskodjék.

Ha törvényhozásunk régi törvényeink hagyományait követné, ha nem csak az egyháznak világi, hanem az egyházi személyek fegyelmi ügyeit s a papság nevelését is rendezni hivatásának tartaná, mint régente tartotta, ha Kálmán király rendeleteinek érvényesítését célozván, meg nem engedné, hogy a főklerus a maga háztartására és személyére többet, mint jövedelmének negyedét költse, akkor egy magyar kultuszminiszterium létezése még igazolható lenne.

De ha a magyar katolika egyház, az az: a katolikus hívek összesége ügyeit az állambatalom gyámködása alól felszabadítani s azokat önmaga szervezni és vezetni magát elhatározná, mint az első keresztények vezették és mint a protestáns egyházak vezetik, ha az állam az egyházat az államtól elválasztja s a törvény a vallások egyenjogúságát kimondta s annál fogva egyik vallás sem gyakorolhat hatalmat más vallás felett, s maga az állam is minden hitfelekezetre oltalmát egyenlőn ki-

terjeszti, akkor a római egyház is szervezendő autonomiájánál fogva kultuszáról maga fog gondoskodni, és a kultuszminiszterium fenntartása akkor nem lenne egyéb, mint a kath. egyház autonomiájának megsértése.

Minden konkordátum az egyházi autonomiának tagadása, következésképp a kultuszminiszterium is, mint az állam gyámkodó egyházközége, az egyházak autonomiájával meg nem fér.

Míg a római kath. egyház az állam kultuszának tekintetik, míg az állam, mint fő kegyuri hatalom, gondoskodik a kultuszról, nem pedig a hivek összesége, addig értjük, hogy a kultuszminiszterium a patronatussal járó jogokat is követeli. De éppen azért az állam nem lehet gyámja azon hitfelekezetek egyházának, melyekben patronatusi jogot nem gyakorol s nem gyakorolhat. Anomália tehát, hogy az államnak kultuszminiszteriuma egyrészt egyházi gyám s kegyur legyen, másrészt pedig a független autonomiával bíró hitfelekezetek felett hatóságot akarjon gyakorolni.

VI. A gallican és a magyar egyház.

A francia konkordátum a katolikus kultusz visszaállítása mellett a gallican egyház ősi jogainak biztosítását czélozta.

A magyar egyház jogai a gallican egyház jogainál is régiebbek s a magyar alsó klerus állása már szent István apostol s király idejében a régi keresztény egyház szabadsága határai közt lőn szabályozva.

Nem is volt annál fogva Magyarország azon helyzetben, hogy a római szentszékekkel akár konkordatális, akár bárminemű conventionális viszonyba bocsátkozzék, mert apostoli királyával rendelkezett papnevelési, fegyelmi, patronatusi s minden egyházvilági és külső kultusz ügyeiről.

A papok házasságát már a magyarok bejövetele előtt Sericius és Innocentius pápák megtiltották, VII-ik Gergely pápa a tilalmat megújította, de a magyar törvényhozás a tilalmat még sem törvényesítette, mert a magyar egyház autonomiája körébe tartozónak hitte.

Napoleon mikor a konkordátumot megkötötte, nem annyira a klerus és a francia egyház autonomiáját, mint a kormány-

nak a pápa irányában gyakorolt egyházgyámi és patronatusi jogait vette főtekintetbe, ennyiben szeretett a gallican egyház klerusának 1682-ben tett nyilatkozatára hivatkozni, melyet Bossuet fogalmazott és XIV. Lajos törvényként érvényben tudott tartani.

A római szentszék a gallican egyháznak pontjait ugyan soha el nem ismerte, — mert mi volna, mit Róma elismerne, ha általa hatalmát korlátlaná nem teheti; — de elég óvatos volt XIV-ik Lajost fel nem ingerelni, iratott a gallican egyház elvei ellen, de magát a klerusnak nyilatkozványát kárhóztatni nem merészelte.

Napoleon minden hatalma és konkordatumma mellett sem birta a francia egyházat a tekintély azon polczára állítani, melyen XIV. Lajos alatt Róma irányában állott. Sok keserves tapasztalása után, miniszterének megparancsolta, hogy szerkeszsze rendeleteit úgy, mintha pápa már nem is létezne.

Ilyenek voltak a konkordátumnak és a kultuszminiszteriumnak fanyar gyümölcsei, és a gallicán klerus nem emelte ellenök hatályosan szavát, mint Bossnet korában emelte volt. A pápát úgy mint önön magát üldöztetve hitte.

I. Napoleon a respublika elleni összeesküvésben büntársuj választotta a klerust s később önmagáról méltán mondhatta: a mely bünt valaki elkövetett, az által bünhödik is.

Minden államnak előbb-utóbb meggyülnek bajai, ha vallásügyében gyámkodó szerepet visz. Minden polgári törvénynek alapja az igazság előtti egyenlőség és ez alapot vallási tekintetben sem szabad félreismerni. A gyámkodás mindig sérelmet szül, mert a gyámsági szerep vagy mások elnyomására vezet, vagy a gyámság alatt lévőt saját aspiratióiban gátolja. S így előre állíthatni, hogy a magyar kultuszminiszterium sajátságos anormalis állásánál fogva a magyar római katolika egyház autonomiájának természetes akadályja lesz. Báró Eötvös József ur elő fogja azt mozdítani, de a miniszterium vele akaratlanuj összeütközésbe jön, mint összeütközésbe jöttek a francia kultuszminiszteriumok nem csak a pápával, hanem magával a gallican egyházzal is, melynek egyik védelmi célja a konkordatum és maga a kultuszminiszteri institutio volt.

III-ik Napoleon többé-kevésbé nagybátyját követi, és a 2-ik december után, sőt előtte is a klerusra támaszkodott. S ime

mindamellet, hogy a francia état-civil: a francia közjog a polgárok vallásával nem foglalkozik s hogy elvileg államvallás nincs, a gyámkodásnak és kultusvédelemnek minden fanyarságait izlelni kénytelen; a klerus őt a köztársaság romjaiból kényszerített trónra fölsegíté, de gyámkodását túrni még sem tudja. Látjuk hogy nincs vége hossza a Duruy kultuszminiszter elleni támadásoknak. És e támadások és folytonos surlódások nem politikai, hanem köznevelési s egyházi természetűek, átmennek a püspöki röpiratokból az iskolai padokra, az egyházi szószerke, belevegyülnek minden hivatalos érintkezésekbe.

Mi ezt nem akarhatjuk, azért az állam és egyház közötti viszonyokat, a tökéletes vallásegyenlőség és egyházi autonomia érdekében szabályoznunk kell és a kultuszminiszteriumot megszüntetni.

A magyar római katolika egyház is a gallicán egyház bonyodalmaiba fog merülni, ha a francia konkordatum és kultusz viszonyok utánzásában haladunk.

VII. I. Napoleon nyilatkozatai. Horváth kultuszminiszter.

Az államnak csak egy törvénye lehet, mely minden polgárt, papot és nem papot egyaránt kötelez. Ezt ugyan I-ső Napoleon is kimondta, de midőn a papot nem az egyház s a vallás, hanem az állam szolgájának nézte és magát a kultuszt az államtól függővé tette, a gallicán papsággal épen úgy meghasonlott, mint magával a pápával. Csak pár jelenetet említettük, mely a meghasonlást jellegezte.

Mikor I-ső Napoleon amszterdami utjából visszatért, a Dyle megyei klerusnak tisztelegésére azt felelte: „én Szent Lajos, Szent Bernard, Bossuet és a gallicán, azaz: francia-nemzeti egyház vallását akarom, nem pedig VII-ik Gergely, nem a Bonifáczius és Julius pápákét, kik az országokat és királyokat hatalmuk alá hajtani akarták. Hiszem, hogy ha pokol van, ezen pápák a pokolban égnek. A pápák sokkal több esztelenséget követtek el, hogysem még valaki őket csalhatlanoknak higyeje. Ha a pápa egy Nagyláma tekintélyével akar birni, én nem leszek az ő vallásán.“

Mikor pedig Amszterdamba utazott, Brédán a holland

klerusnak azt felelte: „ha a gallicán egyházban saját elveimet nem találtam volna, protestánsá lennék, és holnap harmincz millió francia példámat követné.“

Fejére nőtt az általa hatalomra segített klerus, s haragjával csak saját művét sujtotta.

A pápa Magyarország irányában épen ugy cselekszik a concordatumra vonatkozólag, mint elődjei a gallicán egyház irányában cselekedtek, kik hallgattak, de lesték az alkalmat, mikor megtámadhassák.

Akartok Falcinelliket látni és concordatum előtt meghajolni, tartásatok meg a kultuszminiszteriumot; ha ezt nem akarjátok, törüljétek ki az 1848-dik évi törvényekből, melyekhez concordatum-beli kultuszminiszteri intézmény nem illik.

Nem tudom, ha Horváth Mihály nag yérdemű történészünk, a vallási türelmében tükörül szolgálható magyar főpap, miután Kossuth mint az ország kormányzója őt a báró Eötvös által elhagyott vallás és közoktatás ügyi tárczával felruházta, érezte-e a kultuszminiszteri anomáliát, mert megemlítésre méltó, hogy munkáiban nem a kultuszminiszteri, hanem a „közoktatásminiszteri“ szép czimet használta. Ezt annál inkább tartottam feljegyzendőnek, mivel egy gyenge perczben azon multról kárhóztatólag szól, melylyel az ő neve is összeforrt.

Lelkének becsületes érzelme sugta meg neki, hogy a kultuszminiszteri tárca jelleméhez nem fér, ellenben szeretettel vette fel a közoktatási ügyér czimét.

A történelmi hűség érdekében, ugy hiszem nem sértem sem tisztá hazafiságának, sem nemzete javát czélzó törekvéseinek s a valódi hazafiak becsülésének tudalmát, ha a felebbi tényen kívül megjegyzem még azt is, hogy a valódi hazafiak becsülésének tudalmát és önérdetét nem azok gyanusítják, kik a kormányról teljes joggal elmondták, hogy tehetlen volt, s hozzá teszem én, hogy tehetlen marad Róma és Bécs boszuja mellett neki a püspökséget visszaszerezni, hanem gyanusítják és bántják becsületét azok, kik tőle még a főpapi czimet is elvették és megtagadják.

S ő azok kedvéért írta a magyar nép idolja s leghűbb védje, szerető barátja Kossuth Lajos elleni vádjait!

Kultuszminiszteriumról levén szó, ki nem hagyhattam Horváth Mihályt a volt minisztert, a vissza nem helyezett püspököt, a főpapi ezimttől megfosztott áldort, a mások levelei kiadása miatt vádolt brochure-író.

VIII. Van-e igazolhatóbb intézmény, mint a magyar kultuszminiszterium?

Mielőtt a magyar kultuszminiszterium születési auspiciu-mairól és szervezési meg működési stadiumairól szólnék, lássuk az egész világ miniszteriumait, ha találunk-e valamely igazolhatóbb intézményt, mint a magyar vallástügyi miniszterium?

Japánban a Mikado pápai hatalommal rendelkezik, de sem világi sem egyházi tekintélye és hatalma nem terjed annyira, hogy vallása megváltoztatásában bárkit is megakadályozhasson, és különben is a taikun és daimiosok tudnak hatalmának korlátot emelni. S a japáni császár-pápa nem érezte még eddig kultuszminiszternek szükségét.

Azonban Chinában talál báró Eötvös ur kultuszminiszteri collegát, de a chinai kultuszminiszteri excellentia chinai létére sem követeli, hogy polgártársa, ki más vallásra áttérni akar, átmeneti szándékát két izben jelentse ki azon vallás papja előtt, mely vallásról másra áttérni akar, és mindkét izben külön-külön bizonyítványt kérjen, vagy házassági esetben a lelkészttől elbocsátó levelet kunyoráljon, hogy ennek alkalma legyen a házassulandó párokat halasi módon összeszidni. Minden chinai ember oly vallást követ minő neki tetszik, a nélkül, hogy papjától arra engedelmet kérjen. Azonban ez a kultuszminiszter a nevelés tárcaájának jól gondját viseli, mi onnan is látszik, hogy ott irástudatlan embert találni ritkaság.

A nagy Lámához épen ugy nem akarjuk a kultuszminisztert elkisérni, mint a pápához, miután ott collegát nem találna, mert papi uralom alatt ugyis minden kormányzat papi jellegű, onnan tehát más tapasztalást nem hoznánk, mint hogy a butani és tibeti nép épen ugy a testi s szellemi fertőzet rabságában fetreng, mint a természettől minden tehetséggel megáldott római nép a pápai kormány alatt.

Nehogy a miniszter urat Confuciussal s a dalai, és más

féle Lámákkal kísértetbe vigyük, beszélünk buzgó keresztényekhez Amerikába.

Az Északamerikai egyesült államok köztársasága nem ismer vallásügyi minisztert, sem vallásügyi államtitkárt, sem valami kultuszosztályi bureaut, de még miniszteri vagy osztálytanácsost sem, a hol pedig még tanácsos sincs, ott fogalmazó sem kell, pedig elég gazdag állam az, hogy magának egy kis kultuszminiszteri hivatalnok luxust megengedhessen. De neki nincs semmi dolga sem templommal, sem pappal, sem vallási budgettel, sem vallási neveléssel. Ilgilyen ki-ki mit hinni akar, a kinek tetszik, építhet zsinagogát vagy basilikát, színházat vagy kápolnát, az egyik ugyanazon törvénynek, ugyanazon hatóságnak és középítési szabálynak van alávetve, mint a másik. Nincs ott sem püspök, ki kathedráljával kivételt merne követelni, sem közös hadügyminiszter, ki kaszánya terveit az építészeti rendőrség hatósága alól kivenni vagy azt építen megtagadni merné.

Az államnak nincs jogában valakitől számon kérni: ha követ-e vallást vagy nem, s milyen az ő vallása. De annál inkább gondoskodik az állam polgárainak neveléséről, azért egy amerikai író elmondhatta: „a mi gazdaságunk forrása nem arany és ezüst bányáinkban találhatik, hanem népességünk értelmiségében. Mi arra dolgozunk, hogy a népességnek értelmi tőkét értékesítsük, úgy azáltal, hogy a közoktatást általánosítjuk, valamint azáltal, hogy mindenkinek lehetővé tesszük képességét érvényesíthetni.

Guizot egykor jól megjegyzé, hogy az állam csak világi és nem vallási lehet. Az amerikai nép igen vallásos, de az iskola a türelemnek aziluma, hol nem dogmával, hanem jövő polgárok képezésével foglalkoznak.

Exempla docent. Hogy a magyar kultuszminiszterium fölösleges voltát bebizonyítsuk, felhordtuk a külföld példáit a vallásügyérséget illetőleg, — most pedig, hogy káros voltát bebizonyítsuk, vessünk egy két pillantást a kultuszminiszteri eszme egyik legveszélyesb kifolyására: a konkordatumokra.

IX. A concordatumok.

A hol a vallás az állam viszonyaiba vegyül, ott vagy nincs vallás szabadság, vagy az állam gépezete szenved az egyházzal való érintkezés által.

Az állam és az egyház függetlensége egyaránt követelik, hogy az állam a hitfelekezetek ügyeibe ne avatkozzék. Az állam hatósága körébe csak civil ügyek tartoznak. Azért újabb időben Cavour kedves mondata: „szabad egyház szabad államban“ lőn politikai maximává.

De e maximát nem csak a vallási szabadság barátaitól halljuk, az egyházi suprematiának közegei is jelszóul fogadták, de nem a vallási szabadságnak az állam egyenlő oltalma, hanem valamely egyháznak uralomra emelése végett. Innen keletkeznek aztán a legszabadabb országokban is, mint Belgiumban és Olaszországban, az egyház és állam közti surlódások, mert minden ügy, melyre nézve az állam az egyházzal érintkezésbe jön, vallási jelleget vesz fel.

Beirhatják az alkotmányokba, hogy a vallás szabadság és egyenlőség biztosítva van, de gyakorlatilag az még sem úgy lesz, a meddig egy idegen fejedelem magát szerződő félnek tekinti, ki az egyház anyagi ügyeit konkordatumok által szabályozhatja.

Igy lett az osztrák konkordatum egy alkotmányosság és szabadelvűség elleni gonosz merénylet. Békeműnek nevezték, mely jobb minden alkotmánynál, mely azt feleslegessé is teszi. E békemű, mondák, nem teszi sem az osztrák császárt, sem államát Rómától függővé, — és a császár általa a pályát jelelte ki, melyet Németország többi fejedelmeinek is követni kell. A konkordatum hősei büszkén hirdették: „A konkordatumban a császár szól, és ha a császár szól, akarva nem akarva a határőrgrófnak követni kell a császárt.“ És a határőrgrófi címmel megtisztelt württembergi király és a heszeni és badeni főherczegek Ausztria előtt meghajolva és Poroszországtól elfordulva, a württembergi király 1857 évi april 8-kán, a badeni nagyherczeg pedig 1859 évi júniusban a konkordatumot aláírták.

A heszeni és badeni népet a reá erőszakolt római járomtól, melyről Meysenbug, a volt badeni miniszter, a második kamarában mondá: „Baden kicsi állam és kormánya nem elég hatalmas, hogy az egyház és állam közti viszonyokat másképen, mint konkordatum által szabályozhatta volna,“ Solferino, és Ausztriának Magyarországgal való viszonyai, valamint a pápának veszélyeztetett fejedelmi állása megmentették. A konkordatum halva született törpének neveztetett. Ily látéletet kész'tettek

würtembergi testvérének is, s csakis Ausztriában mondják: a gyermek nem halt meg, csak alszik, hogy megerősödve kelheszen föl.

Ily felébredésre soká várhatnak. Magának a spanyol népnek a Bourbonok elkergetése után első felkiáltása ez volt: „le a concordatummal.“

Nem foglalkoznánk annyit a konkordatumi halottal, ha nem kellene fájdalmasan annyira tapasztalnunk, hogy még a különben felvilágosodott s szabadelvű magyar igazságügy-miniszter is az egyházi kánon törvények és szentszékek sötét-ségében tapogatódzik, és ha a szerencsétlen kultuszminiszteri intézmény nem emlékeztetne tárczája eredetére és meddségére.

Nem szabad elfelejtenünk, hogy az 1855-dik évi aug. 18-kán Ferencz József császár születésének 25-dik évnapján megkötött konkordatum a világnak e szavakkal lön bemutatva: „Ausztria konkordatuma Ausztriának alkotmánya.“

Ha törvénykönyvünkben nem mondatnék, hogy „in temporalibus“ a pápának országunkban nincs szava, ha mind alkotmányunknál, mind pedig az állami függetlenség fogalmánál fogva a konkordatum már magában nem volna törvénytelen és érvény nélküli okmány; ha nem birnök a különben buzgó katolikus és conservatív szellemű Somsich Pálnak 1861-ben a konkordatumot érdeklőleg mondott kitünő s országgyűlési beszédét, mely külföldön sem hangzott el hatástalanul, — még sem lenne szabad ignorálnunk, ami az osztrák konkordatum 34-dik cikkében foglaltatik. Ugyanis abban az áll: „Mind a mi még ezeken kívül az egyházi személyeket és ügyeket illeti, és a miről e cikkekben említés nincs, az egyház tanai és a fenálló, a szentszéktől jóváhagyott fegyelmi törvények szerint fog vezetni és kormányoztatni.“

Tehát nem csak az igazságügyminiszter szól kánoni törvények és szentszékekről, nem csak a kultuszminiszter elveti a civil házasságot, hanem a konkordatum szerint a római kuria még fentartja magának a kánonjog és minden egyházfegyelmi erndeleteknek magyarázatát!

X. Kánonjog és temető.

És mi a kánonjog? Egy római, jobbra balra forgatható casuistikai zagyvalék.

Pedig nem szabad egy államnak sem bármelyik polgárát oly idegen, bármi néven nevezendő szabálynak vagy törvénynek alávetni, melyet nem ismer s nem is ismerhet.

A kánonjognak még forrásalapjai sincsenek meghatározva. Midőn a badeni küldöttek a római Vaticanban kérdést tettek: hogy miben foglaltatnak azon törvények, melyeket a konkordatum által az országgal érvényesekül el akarnak ismertetni? feleletül 100, mond száz kötet poros foliansra mutattak, melyek a kánonjogot tartalmazzák. Egész zagyvaléka az a pápai bulláknak és breveknek, szentatyák tanainak, consiliumi határozatoknak, konkordatumoknak és szokásoknak. E zagyvalékban nincs semmi rend, mégis azt minisztereink házassági s számos más kérdésekben, ha nem névleg is, de tényleg az ország legtöbb polgárainak számára érvényes törvényül tekintik. Azt fogják mondani: hiszen a szentszékek eddig is a szerint ítélték és van elég tankönyv a jus canonicumról. Igen, nincs benne hiány, csak hogy annyiféle benne az elmélet, a hány doctor juris canonici van. — —

A kultuszminiszter ur, törvényjavaslatában a temetkezéstről azt mondja, hogy: „különféle vallásfelekezetek által lakott községekben, hol az egyes felekezeteknek külön temetője nincsen, a létező temetőben „minden felekezetbeliek egyformán“ temethetik halottjaikat.“

Elismerjük, hogy ez a balál és temetés előtti egyenlőség, és sajnáljuk, hogy ezen egyenlőség már a czikk czimében is, „a törvényesen bevett keresztény vallásfelekezetek“ záradék kihagyásával el-nem ismertettet.

De minden elismeréstünk mellett kell oly tényekre hivatkoznunk, melyek talán kevésbbé vannak tudomásul. A kánon-törvények a közös temetőt határozottan tiltják. Igaz, okos kormányok e tilalomra mítsem adnak, és a papnak nem adnak a temetőben semmi rendelkezési vagy avatkozási jogot, mert arról a polgári hatóság rendelkezik. De miután az osztrák concordatum 4-dik cikkében a kánoni törvényt elfogadta, annak nem csak falusi, hanem katonai temetőkben is oly érvényt adnak,

hogy a más vallásukat nem egy sorban, nem egyformán, mint báró Eötvös ur cikkében mondatik, hanem félre helyen, a temető valamelyik szögletében temetik el, sőt a Solferinónál elesett vitézek holt tetemeit — nem tudom micsoda küljelek után — vallásfelekezetek szerint sorozták, s külön temették, nehogy valamiképen nem-katholikusok is katolikus szertartással szentelt földben alhassák örök álmukat.

A magyar kultuszminiszternek törvényjavaslata már anélkül fogva sem fogná a temetés előtti egyenlőséget biztosítani, hogy az ő cikke törvényesen bevett vallásokról szól. Temetésnél nem vallásról, hanem emberi hulláról s a közegészségi rendőrségről van szó.

Nem csak hazánkban, hanem a külföldön is elég botrányos esetek fordultak elő. S ezen esetek nem annyira a külön vallásfelekezetbeliek, mint inkább a katolikusok halottait illeték. Elég volt nem járni templomra és misére, vagy az utolsó szentséget fel nem venni, hogy türelmetlen papok a szentelt földbe temetést megtagadják.

E türelmetlenségi botrányokat Franciaországban azzal szüntették meg, hogy a katolikus pap minden egyes sírt beszentelt. E szerint a külön vallásbeli vagy éppen semmi vallásbeli felekezetek halottai háborgatás nélkül egy sorban fektethetnek sírjaikban.

Belgiumban ott, hol a temető közös, a papok a halottas háznál vagy a templomban végzik a temetési szertartást, és a halottat a temetőre el nem kísérik.

Azon országokban, hol az anyakönyvek vezetése az egyháztól elvételetett és az état-civilre, azaz : a politikai hatóságra ruházott, a papságnak a halottak feletti censurája azt eredményezte, hogy oly társulatok alakultak, melyek arra kötelezik magokat, hogy a temetésből minden papot s minden vallási szertartást kizárnak. Némelyek keresztre sem viszik gyermekeiket. Így a híres de Potter, kinek ifju korában a pápa a Vatican könyv- és levéltárát megnyitotta, és ki oly okmányokat hozott világhosszra, melyek tartalmáról a szent szék nem hitte, hogy valaha a Vatican vagy Róma küszöbén át a világi közönség tudomására juthassanak, gyermekeiket nem engedte megkereszteltetni.

Az említett „libre pensée” társulatokat nem lehet vallás-

beli felekezeteknek nevezni, mivel semmi kultuszuk nincs és egyházat nem képeznek. Céljuk épen a vallási dogmák, a kultusz s a papi institutiók tagadása. Nem protestáns országokban támadtak e társulatok, hanem Belgiumban, Olasz- és Franciaországban és a Svájc katholikus lakosai közt. Vannak Olasz- és Franciaországban, Belgiumban s különösen Svájcban saját társulati — nem mondhatni felekezeti — lapjaik.

Belgiumban Verhagen, a brüsseli szabad egyetem alapítója s a képviselőház elnöke, kit Belgium Deák-jának — t. i. az 1867. előttinek — nevével lehetne megtszteni, több tábornok, tudós s publicista, civil módon — enterrement civil — azaz : minden vallási szertartás kizárásával temette el magát; pedig születésére nézve valamennyi katholikus volt.

XI. A baden nagyhercegségi s a belgiumi kultuszviszonyok. Ünnepek.

Térjünk vissza a hivatalos kultuszok és kultuszminiszteri tárczákhöz.

A badeni nagyhercegség, konkordatuma daczára, a népnevelés ügyét a kultusztól elkülönítve tartotta és a belügynél hagyta. Ha Solferino és az osztrák és a pápai bonyodalmak az ingadozó Ausztria figyelmét a konkordatumos politikától el nem vonják, Baden sem kerülte volna ki a konkordatum végrehajtó közegét, a kultuszminiszteriumot. Van most egyházi főtanácsa vallásfelekezetek szerint, miszerint az egyik felekezet a másik hatóságába ne avatkozassék, akár kánonjog, akár konkordatum czime alatt.

Szólni kell még két katholikus államról, Belgiumról és Olaszhonról, melyek a kontinensen a legszabadabb elvű alkotmányval s kormány szervezettel bírnak. Egyik országnak sincs kultuszminisztere.

Belgiumban a nevelésügy a beltügyhez tartozik, a kultuszkérdések pedig az igazságügyhez. Államvallás nincsen, követhet mindenki olyan vallást, minőt követnie tetszik, a státusnak abhoz semmi köze. Minden tan, minden vallás egyenlő szabadsággal, egyenlő jogosultsággal bír. A jog s kötelesség nem illeti egy vagy más hitfelekezet követőjét, hanem a polgárt. Minden létező vagy még csak keletkező vallás törvényesen bevett val-

lás, mert az állam csak az alkotmányt és a törvényt, csak a polgárt és nem a vallást, sem egyházi törvényeit vagy bármi doctrináit veszi kormányzati irányul.

S mégis, a katolikus kultusz világi érdekeit, az alkotmány elveinek némi félreértésével a francia konkordatumbeli törvények értelmében vezérli, a mennyiben ezen konkordatumbeli törvények az alkotmány elveivel nem ellenkeznek.

Ez ugyan ellenmondás, és vannak is ezen ellenmondásnak politikai nehézségei, de a melyeket, mint az olvasó mindjárt megérteni fogja, a kongressusnak sem mellőzni, sem ignorálni nem lehetett. Az állam az egyháztól ugyan elkülönöztetett, de mégsem kerülhette ki, hogy az egyház anyagi és általában temporalis érdekeit kormányintézkedés alá helyezze.

Mikor a francia kormány az eltörölt katolikus kultuszt a konkordatumnál fogva visszaállította, magát arra kötelezte: hogy mindazon metropolitán, cathédral, és parochialis egyházakat, melyek el nem adattak, a püspökök rendelkezésére fogja bocsátatni.

Ezenkívül a klerusnak évi fizetést rendelt s megengedte, hogy az egyházak javára alapítványokat tehessenek.

A püspöki megyék, melyek a katolikus kultusszal együtt el voltak törölve, új felosztást nyertek; a parochiák a kormány s a püspökök közti egyetértésben lőnek megállapítva.

Másrésről a kormány magának tartotta fen a püspökök kinevezését, kiknek a szentszék a kánoni confirmatiót, valamint a plébánusokra, kiket a püspökök kineveznek, a jóváhagyást adja. A püspökök a kormánynak és a törvényeknek hűséget és engedelmességet esküsznek.

A mi a konkordatum következtében rendeltetett, a hollandi kormány alatt is fentartatott, és illetőleg egy új konkordatum által szabályoztatott.

Belgium elszakadása után az alkotmány megtiltotta ugyan a kormánynak, hogy a papok vagy püspökök kinevezésébe vagy beigtatásába bármiként is avatkozzék; azért a vallást az államtól függetlennek nyilvánította; de a diplomákat, melyeket a konkordatum a katolikus kultusznak biztosított, vissza nem vehette s újra, mint a reszpublika alatt, kótyavetyére nem bocsáthatta. A papságtól az állami fizetést szintén el nem vonhatta, bár voltak, kik azt mondták, hogy az tartson magának papot

és fizesse is, a kinek reá szüksége van; a státusnak nincs valása.

De hasztalan. A fenálló állapotokkal az alkotmány elvi tartalma ellenére meg kellett alkudni és a konkordatumbeli kiegyezés némely pontjait fentartani.

A konkordatum szerint a status azért kötelezte magát a püspököket és papokat fizetni, mivel az állam a templomokat és az egyház s klerus vagyonát confiscálta és eladta. E köteleiséget a belga kormány sem hárihatta el magától. Így jött azon ellenmondásba, hogy a papot ki nem nevezi, hogy az alkotmányra meg nem esketteti, hogy benne csak a polgárt ismeri, és mégis épen úgy fizeti, mintha államhivatalnok volna, és megöregedése vagy betegsége esetében őt az állami hivatalnokokra fennálló szabály szerint nyugdíjjal látja el.

Fentartotta a concordatumnak egy másik, közgazdaságilag igen hasznos részét is, t. i. a katolikus ünnepeknek hétköznapon megszüntetését, vagyis helyesebben az ünnepeknek a legközelebb vasárnapokra való áthelyezését.

A magyar kultuszminiszteri törvényjavaslatban az ily ünnepekről csak az van, hogy egy vallásfelekezetnek tagjai sem kötelezhetők arra, hogy más vallásfelekezetbeliek egyházi szertartásait megtartsák, vagy hogy ezen napon bármi munkától is tartózkodjanak.

Ennyi talán elég lett volna, mert ugyane szakasz másik fele ellenkező magyarázatokra adhat okot. Vasárnapon a magyar kultuszminiszter minden közmunkát — talán nyilvános, közhelyeken való munkát akart érteni — felfüggesztendőnek mond.

Szigorubb e részben mint a napoleoni concordatum végrehajtói, és szigorubb mint a legkatholikusabb országok kormányai. Belgiumban p. o. kovács, kömives, ács stb. vasárnap épen úgy dolgozhatik, mint hétköznap, ha dolgoznia tetszik. Az állam épen úgy köteles a becsületes munkát oltalma alá venni, mint akármelyik vallási szertartást. Valamint nem szabad akármely egyházi szertartást, egyházi menetet zavarni, úgy viszont az egyházi meneteknek sem szabad oly piaczkon vagy utcázakon átvonulni, hol a szokott közlekedést megzavarnák. A boltok vasárnapokon épen úgy nyitva tartatnak mint hétköznap, s legfelebb este felé csukják be, hogy a bolti személyzet pihenessen vagy mulathasson.

XII. A kultusz- és közoktatási tárcza egymás mellett meg nem fér.

Mindazon országokban, hol az egyházi szükségletek fedezése cultusz miniszteri tárczára van bízva, a szükségletek a templomépítést és fentartást, különösen pedig a fő- és alclerus tartását illetik. Ellenben a magyar vallás- és közoktatásügyi miniszterium állam költségvetési részletezésében, az egyházi czélok közt oly tételekre akadunk, melyek másutt az illető egyházat magát, a „fabrique d'église“ igazgatóságát, nem pedig az országos budgetet illetik. Nálunk az egyházi czélok közt a görög-katholikusok érsekein, némely püspökei, káptalanjai asztali illetményein, lak és iroda bérein, kanonokok fizetésein és a fehérvári római katolikus káptalan s lelkészei költségén kívül egy clerus és templom szükségleti tételt sem találunk feljegyezve, holott másutt épen a clerus ellátása teszi a kultusz budget sommázatát.

Másutt a kultusz budgetben a központi igazgatás szükségletei után mindjárt a clerus fizetése fordul elé, míg nálunk sem az ország-primásának, sem a többi főclerusnak, sem az alsó pap-ságnak fizetését a budgetből meg nem tudjuk, mert az érseki, püspöki, káptalani s plébániai jövedelmeket az illető titulárisok maguk kezelik s azokba a kultusz-miniszternek szava nincs; nem mintha régi törvények arra fel nem hatalmaznák, hanem mivel ellenkező usus által a törvényből csak holt betű lett, s mivel végre maga az ország, a magyar clerus hazafiságában bízván, eddig a régi törvények feléléstése iránt nem intézkedett.

Eddig a budgetben a felebb említetteken kívül sem katolikus, sem protestans és unitarius püspök vagy superintendens, sem lelkész fizetésének nincs rovata. Ha a katolikus clerus nemzeti javadalmakkal van ellátva, azt a protestansok, unitáriusok s a legközelebb bevett zsidó vallás egyházi szükségéiről nem mondhatjuk, mert azok hiveikre vannak utasítva.

Régi törvényes, sőt békeszerződési s természetjogi elv, hogy egy polgári osztály vagy hitfelekezet, másnak szükségletei fedezéséhez járulni nem tartozik, ha e tartozás nem viszonyos. Ezen elv ellenében mindazonáltal mai napig is tapasztaljuk, hogy a protestansok, unitáriusok és zsidók a görög és római

katholikusok budgetjének fedezéséhez járulnak, míg ezek ily hozzájárulástól mentek.

Itt már a kultuszminiszternek kötelességében állott volna gondoskodni, hogy a budgetben más kultusz fentartásával azok ne terheltessenek, kiknek szükségletei fedezéséhez az állam nem járul. Ha nem igazságos, hogy egy vallásfelekezet klerusának a nemzet mindent adjon, a többi felekezet papjait pedig a hivek adakozására utalja, az épen igazságtalan és gyűlöletes, hogy saját szükségleteik fedezésén felül még a gazdagabb felekezetbeliek ellátásához megadóztassanak. Báró Eötvös József ur budgetje olyan, és sérti nemcsak az 1848-ki XX-dik cikket, hanem az 1791. évi 26-ot és a linczi békekötést is.

Jelen röpirat tárgya nem a klerus javainak világiasítása, sem az egyházi jövedelmek megvitatása. A vallásszabadság s egyenlőség sérelme nélkül tett magánalapítványokból eredő beneficiumok más természetűek, mint azok, melyek a nemzet királyi alapítványaiból, azaz : a nemzet vagyonából erednek, s a melyekről jogosan csak maga a nemzet rendelkezhetik.

De miután az államköltségvetésnek bizonyossága szerint is benne egyházi célok alig fordulnak elő, s azokat sem lehet törvényeseknek mondani, melyek a szükségletek rovataiban előfordulnak, kérdezni lehet: ha arra való e a kultuszminiszterium, hogy a központi igazgatás s hivatalszaporitással a népneveléstől még azon kevés alapot is elvegye, mely különben reá maradna? A kultuszminiszterium budgetje már maga meggyőzheti a nemzetet arról, hogy kultusz és közoktatási tárca egymással meg nem fér.

XIII. Kegyuri szempont.

Kegyuri szempontból sem lehet a kultuszminiszterium fenállását törvényesen védeni. Az apostoli király közjogi fogalmaink szerint valamennyi templomnak, püspökségnek, apátság-nak alapítója, és még azon esetben is, ha maga a pápa, vagy akárki lenne fundátora, a kánonjog ellenére is a király gyakorolja a patronátusi jogot, ha egyszer annak gyakorlatában volt. Ez legalább szent István 1. decr. 2. cz. törvénye óta, melyhez az 1458. évi 58, az 1471. évi 18, az 1481. évi 17, sőt az 1791. évi 23 és más számos törvénycikkek sorozhatók, a kegyuri

törvényes gyakorlat. Az apostoli király úgy az alkotmány, mint a kánonjog szerint egyházfőnöki illetékességgel van felruházva.

Az 1848-ki törvények ezen egyházfőnöki apostoli jogokat érintetlenül hagyták, s valamint ezek fennállanak, úgy fennállanak az országgyűlésnek azon jogai is, melyeknél fogva a „főkegyuri jog határait korlátozhatja, mint régenté korlátozta nem csak Magyarországra, hanem Horvátországra nézve is. Ugyanis az 1439-ik évi 5. cz., az 1447. évi 20. cz., az 1558. évi 6. cz., az 1650. évi 38. cz., az 1741. évi 61. és 17. cz. stb. megtiltják, hogy püspöki székek idegenekkel betölthessenek, sőt a főkegyuri jogot még abban is korlátozzák, hogy nem nemes nevezethessék ki püspöknek. Ez utóbbi törvény az általános hivatalképesség kimondása által el van törölve, s különben is már a kor szelleméhez alkalmazott usus által hatályon kívül volt, s mi csak is annak bebizonyításául idézzük, hogy a főkegyuri jog korlátlanul az apostoli király által sem gyakoroltathatott.

A kultuszminiszterium magával a főkegyuri joggal és azon törvényezikkel is incompatibilis, mely a független magyar felelős miniszterium alakításáról 1848-ban hozatott, és a melyben a „Vallás“ szó a közoktatásival összeházasított. A kultuszminiszterium csak is ezen „egy szóból“ nőtte ki magát azzá a mi, t. i.: egyházi közeggé, mi a törvényhozásnak legtávolabb sem volt céljában.

Az idézett alaptörvény 7-dik §-ának szavai ezek: „Az érsekek, püspökök, prépostok s apátoknak és az ország zászlósainak kinevezése, a kegyelmezés jogának gyakorlata, és a nemességnek, czimeknek s rendeknek osztása, mindig az illető felelős miniszter ellenjegyzése mellett egyenesen ő felségét illeti.“

Ezt a cikket a kultuszminiszter magára nem értheti, mert a kegyelmezés jogának gyakorlata, vagy az ország zászlósainak kinevezése csakugyan nem kultusz ügy s ellenjegyzése alá nem tartozhatik. Egyébiránt a 21. §. a kultuszminiszterium „felslegességét“ világosan kimutatja. Ugyan is e §-ban az áll: „A 7. §-ban említett s egyenesen ő felségének fentartott tárgyakat, a személye mellé rendelt felelős magyar miniszter fogja, a mellette lévő álladalmi tanácsnokokkal és személyzettel kezelni.

Magából a vallásról szóló XX-ik czikkből is látható, hogy a kultusz vagy vallásügyi miniszterium szó még elő sem fordult, valamint általában a törvényhozásnál a kultuszügyérség eszméje nem is létezett; a kultuszminiszterium kérdése annál fogva tisztán szervezési volt, most pedig egy felesleges pénzemésztő intézmény, mely, ha elég korán meg nem szüntetik, kapucziináddá válhatik, de a melyben a Fesslerék és a szerzet más nevezetességeinek szellemét fel nem fogjuk találni.

Porosz, Olasz, Spanyol, Holland s Franciaországban több miniszteri tárca berendezését akárhányszor változtatták. Ugy hiszem senki sem fogja azt állítani, hogy miniszteriumaink berendezése gyakorlati. Nincs benne kellő rendszer. Ez mind szervezési és osztályzási kérdés. 1848-ban a szervezés keresztülvitelére nem volt idő. Látni fogjuk e röpirat tartalmából, hogy p. o. Németalföldnek hol egy hol két kultuszminisztere is volt, míg végre a kultusztárca egészen eltöröltetett. Így a bányászat Belgiumban a közmunka és közlekedés miniszteriuma alá adatott. Spanyolországban szinte a bányászat a finanszminiszteriumtól elvétellett és a közmunka miniszterium alá rendeltetett. Olaszországban ellenben a bányászat a közmunka miniszterétől a földmivelés ipar és kereskedelem tárcájára szállítottatott át. Poroszországban még a sóbányák sem tartoznak a finanszminiszterium, hanem az ipar és kereskedelem tárcájához.

Előbb utóbb a mi miniszteriumainknak is másképen kell szerveztetni. A porosz kormány minden esetre következetesebben járt el, midőn az ipart az ipar és kereskedelmi miniszteriumra bizta, mint a magyar kormány, mint azt az osztrák Hofkammer traditiója után a finanszminiszterium osztályaiba igen illetéketlenül sorozta. Így a posta és telegraphügy inkább a közmunka és közlekedés szervezetébe illik, mint a földmivelés és kereskedelmibe.

Minden organisatióknak saját kellékei és szükségletei vannak, és megengedjük, hogy elhamarkodástól óvakodni bölcsesség, de a kultuszminiszterium a közművelődésnek oly lidércze, melytől okvetlenül szabadulnunk kell. Ott van az igazságügy, nyitassék meg nála egy kultuszosztály, és az ország a konkordatumbeli intézménytől s egy bigott kollegiumtól, avval együtt pedig egy nevezetes káros költségtől fel lesz mentve.

Igazságszerinti felügyeletet és oltalmat igényel a vallásfelekezetek jogegyenlősége, nem pedig kultuszbureaui gyámködást és surlódási zavargást.

XIV. A belgiumi kultuszbudget.

Mínthogy a magyar budgetben az egyházi czélok közt a klerus jövedelmei nem foglaltatnak, ide igtatom azon fizetést, melyben a belga klerus az egyházi javadalmak elárverezése, illetőleg az 1831-ki évi alkotmány óta részesül.

A főklerus fizetése.

A mechelni (Malines) érsek és ország primásának évi fizetése 21,000 ft.

Itt meg kell jegyezni, hogy a protestans hollandi kormány, melynek a belga klerus esküdt ellensége volt, az érseknek 33,312 ftot fizetett.

Egy püspöknek	14,700 ft.
Egy érseki vikáriusnak	3,600 „
Egy püspöki vikáriusnak	3,200 „
Egy érseki káptalan kanonokjának	2,400 „
Egy püspöki kanonoknak	2,000 „

Az alsó klérus fizetése.

Egy első osztályu plébánosnak	2,047 ft 50 kr.
Második osztályunak	1,365 ft — kr.
Egy paphelyettesnek	787 ft 50 kr.
Vikáriusnak	500 ft — kr.
Segédpapnak	500 ft — kr.

A klerus összes fizetése 13,749,225 frankot teszen. Ehhez járul még a táborig és fogházi papok fizetése, mely összesen 67,109 frankot tesz.

De az állami fizetésen kívül az egyházaknak és községeknek meg van engedve „pótfizetést“ engedélyezhetni, mely évenként az egész országban 505,514 frankra megyen és így bizony egy falusi papra sok nem jut.

A papi nyugdíjak évenként körülbelöl 30,000 fítra mennek és a segedelmezések ugyanannyira.

De nem csak a katolikus klerusnak jár állami fizetés, hanem a protestáns lelkészeknek és zsidó rabbiknak is. Világos,

hogy e fizetésre nézve nem szolgált irányul a katolikus egyházi vagyon confiscatiója, hanem inkább azon elv érvénye, hogy a confiscált egyházi vagyon nemzeti vagyon volt, s az államnak minden tagjait és nem kizárólag valamely hitfelekezetet illette.

A brüsseli első osztályu protestáns papnak fizetése 4,410 frt.

A második osztályunak 2,400 „

Egy antwerpeninek 4,000 „

Egy gentinek 2,940 „

Az angol papoknak egyéni fizetése 2,000 „

Az összes protestáns papok fizetése 44,093 „

Meg kell itt különösségénél fogva jegyezni, hogy a papok valamennyi gyermekei, fiúk úgy mint leányok, nagykorúságig évenként 52 frt 50 kr segélyben részesülnek.

Ezenkívül minden papnak oly fia, ki latin iskolába jár, kap ugyanannyit évenként ösztöndíjul.

Ki athenaeumba, universitásba vagy akadémiába jár, segélyeztetik szinte évenként 105 frttal.

Ki theologiai pályát követ, annak évi ösztöndíja 210 frt.

Egy első osztályu zsidórabbi fizetése 4,000 frt.

Egy másodosztályué 1,250 „

Az összes zsidó kultusz budget 10,250 „

Kell hogy néhány szót a szerzetesekről és apáczákról is mondjak, kik a budgetben elő nem fordulnak. Hemzseg Belgium a szerzetestől és apáczától. Van minden szintű és célú. Ez egyik árnyképe a szabadelvű alkotmánynak. Belgiumnak a szerzetes is exportczik. Növendékei ültetvények- s csemetékként a világba szétküldetnek. Már sokkal több klastrom van, mint eltöröltetésük idejében volt. Nem birtokképesek, de tudnak ingatlan birtokhoz is jutni. A kormány szigorún felügyel, a törvényszékek nem kimélik őket, de a gyónszék mellett az örökségelésnek és mindenféle cselszövéseknek nehéz orvoslást keresni. Sue regénye a „Bolygó zsidó“-ról, a lefolyt perekben hű másait találta.

Ha Belgium egy szerencsétlen perczen a kultuszminiszterium eszméjét elkölcsönözte volna Franciaországtól, mint sok más dolgot elkölcsönözött, eddig a vallásszabadság valószínűn csak az alkotmányban, de nem az életben találtatnék. Elvesztett volna a kultuszbucrenratia pályái közt, mint sok bába közt a gyermek. Szerencséjére a kis országnak alkalma volt a konkordatutumot s kultuszminiszteri intézményt, minden papi apen-

dixeivel kiismerni, s a kongresszusban nem ültek ugyan akadémikusok, de szabadságszerető hazafiak, kik az árnyéktól meg nem ijedtek s még republikáról is mertek komolyan vitázni, mikor őket mint forradalmárokat egész Európa fenyegette.

Tagadhatlan, hogy inkább a papi, mint a köztársasági párt vitte az országot a forradalomba, mit a szabadelvű párt későbbben egy kissé meg is bánt, mivel szakadás nélkül is megnyerhette volna, mit az elszakadással nyert; de volt ereje nem engedni, hogy a kongressust a politikai és vallási szabadság ösvényétől eltántorítsák, és megóvták az országot — nem ugyan a kultusbudgettől, de a kultuszminiszterium eszméjétől.

XV. Hol találunk kultuszminiszterüeknek kollegát?

Folytassuk szemlénket, talán találunk báró Eötvös urnak kollegát valamely szerencsétlen országban, hogy vigasztalódhassunk „socios habuisse malorum.“

Angolországban nincs sem kultusz-, sem közoktatásügyi minisztere vagy secretarius. De van a szegények ügyének elnöke — *président of the Poor-Law-Board* — kinek főhatósága alatt a szegények intézetei s köztök „a szegények oskolái“ is állanak, de a *Poor-Law-Board* nem intézkedik oly hatalommal, mint a magyar kultuszminiszter. Általános rendeletet a belügyminiszter jóváhagyása alá terjeszt, általános szabályt pedig a parlamentnek köteles bejelenteni.

A belügyminiszterium a *Board*-rendeletet negyven nap alatt érvénytelenítheti, s ha valamelyik szabály tudomás végett a parlamentnek már be van is mutatva, az érdekelt felek a *Queen's Bench* előtt a rendeletet — *rule, order or regulation* — megsemmisíthetik. Ha Magyarországon *Queen's Bench* volna ugyan miféle „*regulation*“ maradna megsemmisítlentül?

Angolhonban a szegények érdekében a legelső törvények a *reformatio* idejében hoztattak, s a szegények törvényei kiterjednek minden oly intézetekre és oskolákra, melyek a szegények javára alapítatnak és fentartatnak.

Menjünk egy protestáns országból a legkatholikusabb államba, az erényei miatt (szép keresztényi fogalmai lehetnek a

pápanak) a pápai aranyrózsával együtt elkergetett Izabella királynétől elszakadt Spanyolországba.

Nem találunk ott sem kultuszminisztert, hanem találunk közoktatásit, melyet „haladásminiszteri“ czimmel tisztelnek, vagy tán csak csúfolnak.

Ha a régi spanyol gyanmatokat beutazzuk, melyek a spanyol jármot elvetvén, köztársaságokká alakultak, hijában kérdezösködünk kultuszminiszter után. Nincs kultuszminisztere sem Mexicanak, sem Granadának, sem Perunak, sem Chilenek, sem az argentinai köztársaságnak, pedig mindezen köztársaságok lakosainak legnagyobb része, sőt néhol az egész ország katolikus.

A brazíliai birodalomnak sincs vallásügyi minisztere.

Még a kis Bolivia, Venezuela, Paraguay köztársaságokban, sőt még Haytiban sem találunk báró Eötvös urnak kollegát.

Ha mindjárt Ázsiába visszatértünk is, sőt Afrikában sem fedezhetünk fel neki kultuszminiszter társat. Perzsiában van miniszter, ki a közalapítványokra feltgyel, de kultuszminiszter nincs.

Van Törökországban Seik ul-izlam, de az nem vallásügyi-miniszter, hanem „igazságügyér“, ki a polgári s vallási törvény felett örködik, és azt magyarázza, mit nálunk valláskérdésben Horváth Boldizsár ur is megtehetne.

Keresztül kasul járhatjuk a világot, a kultuszminiszterium teendői mindenütt csak az igazságügynek vagy a belügynek egy osztályába soroztattak, és majdnem kivétel nélkül a nevelésügytől nem csak „osztályilag, de tárczailag“ is el vannak választva.

Csak a konkordatumos országoknak kellett végrehajtó kultuszminiszter. Szólandunk a kevés kivételtől és indokairól is.

A kis Görögország még el van vallásminiszter nélkül.

Magának a nagy Oroszországnak szinte nincs kultuszminisztere. Nemde azt mondják erre, hogy ott a görög keleti vallás dívik ; és ugy fogják a kultuszminiszter hiányát indokolni, hogy csakis Lengyelországban vannak katolikusok ? De épen az egy bizonyossággal több arra, hogy a pápai konkordatumok és conventiók a dél-némethoni országokban, ugymint : Würtembergben, Heszenben, Badenben, a konkordatumoknak a conventio nevét adták — csak a pápai befolyás érdekében az államok,

önkormányzati s törvényhozói függetlenségének hátrányára köttetnek, s a kultuszminiszteriumi institutio eredetileg s tényleg csak a római talár uszályvivőjéül találtatott fel.

A protestáns Németalföldön báró Heemestra és Van Zuylen retrograd jellegű miniszteriuma alatt néhány év előtt, a francia uralmi és konkordatumbeli hagyományoknak kezdtek érvényt adni, és mindjárt kultuszminiszterium behozásával inaugurálták a reactionarius törekvést, s 1861-ben nem is egy, hanem két kultuszminiszteriumot illesztettek be a kormányzati gépezetbe : egy katholikust és egy protestánst.

De mikor Van de Bosche miniszterelnök szabadelvű miniszteriumot alakított, a miniszterek elbúcsztatásával elbúcszattatta magát a konkordatumbeli pápai rokonságot is, s a kultuszminiszteri intézmény avval el is temettetett. Requiescat in pace.

S Hollandia igen jól találja magát vallásügyi miniszter nélkül, sőt népnevelési rendszeréről Európának valamennyi politikai s szabadelvű szaklapja azt állítja és méltán, hogy Hollandia néposkolái egész Európában „a legjobbak“.

S ugyan miért érdemelték meg a holland néposkolák ezen klasszifikációt? Bizony azért, hogy kultuszminiszterek és papok nem akadékoskodnak bennök. Az oskolának Hollandiában nincs kátéja, nincs dogmája, nincs vallása. A dogma a tudomány és a moral. Nem tanítanak semmi vallást s maga a pap is az oskolából ki van zárva. A templomban taníthat és prédikálhat a mit akar, de az oskolában nincs szava.

De azért nem tiltatik senkinek sem oly oskolát is nyitni, melyben akár az Avestat és Védát a koránnal, akár a vulgátát vagy Patrocinia apácza és a Saletti szűz csudáit is taníthatja, ha van a ki hallgatja vagy a ki fizeti. Az állam felekezeti vagy bárminemű vallási oskolára pénzt nem ad, de gondoskodik, hogy egy helységnek gyermekei se maradjanak tanítás nélkül.

József császár is Magyarországra vegyes oskolákat akart behozni; a gondolat jeles főből jött. Nemzeti czímet adatott az ily oskoláknak, és tagadhatlan jó eredményt lehetett volna várni, ha a rendeletet avval kezdi vala, hogy a pap maradjon a templomban s vallási katechizmussal egyik vallásfelekezet gyermekeit se kinozzák az oskolában.

XVI. Olaszország kultusügye és a római s a sicíliai pápa.

A társulási s oskolanyitási jog alkotmányilag Olaszországban mint Belgiumban korlátlan, s e jog védelme alatt szaporodnak az utóbbi országban a szerzetes társulatok és apácza oskolák. A világi klerus Belgiumban épen úgy mint másutt, ellenszenvvel viseltetik a szerzetesek irányában. De miután a főklerust a pápa, az alsó klerust pedig a püspökök a kormánytól függetlenül nevezik ki, a kinevezésre a pápai kegyben részes szerzetek generalisai mindig befolyással vannak és innen történik, hogy szerzetesek ülnek a püspöki székekbe, kik az egyesületi jog pajzsa alatt találnak mindig módot a szerzetek számát nevelni. A klastromoknak nagy része valódi ipar- és kereskedés egyleti természettel bír.

Olaszországban valamint Belgiumban a kultusz ügynek külön miniszteriuma nincs, hanem az igazságügy tárczájához van az kapcsolva. — A konkordatumoknak a kultuszminiszteri intézménnyel való szoros viszonyossága az olasz törvényekből is kitetszik.

Az olasz kormány t. i. az 1741. és 1842-ben a római kirával kötött konkordatumokat megsemmisítvén, neki semmi dolga kánontörvényekkel és pápai rendeletekkel. A korona és magánosok kegyuri joga és az egyházi jövedelem kezelése oly szabad elvek szerint van gyakorlatban, a mint az a protestantsoknál gyakoroltatik. Az államnak semmi szüksége nincs kultuszminiszteriumra. Van azonban közoktatási miniszterium, melynek áldásteljes működéséről ott lesz szó, hol a köznevelés állapotára megjegyzéseinket teendjük.

A kultuszminiszterium mindenhol az uralkodó államvallásnak korszerűtlen hagyománya, és protestans országokban is központosítási s exclusivitási tendenciáinál fogva nyert meghonosítást. De mielőtt ezeknek sajátosságairól szólnánk, ki nem hagyhatjuk Olaszország különösségeit, melyek sehogy sem egyeznek a római katolika egyház egységével.

Magyarországnak van apostoli királya, Olaszországnak pedig van „két pápája“, t. i. a római és a sicíliai. A római pápa IX-dik Pius, „a sicíliai pápa“ pedig Viktor Emmánuel, a re galantuomo. Meglehet, hogy több mint egy olvasó előtt az

olasz király pápaságának historiája ismeretlen, azért annak bebizonyítására, hogy ő tényleg és jogilag „szicíliai pápa,” pontificatusának eredetét röviden elbeszéljük.

Viktor Emmánuelnek pápai souverainitása Rogerius normán gróftól származik, ki Sziciliát elfoglalta. A pupos normán vitéz egy szerencsétlen keresztes háboruból visszatérvén, a saracenusokat a szigetből kihajtotta. Innocentius pápa nagy örömeiben nem hitte e győzelmet a saracenusok felett jobban meghálálhatni, mint hogy Rogert alter egonak, vagyis az egyházi terminologia szerint „legatus a latere” czim alatt egyházi főnöknek kinevezte, és a pápai spiritualis felség minden prearogativáival felruházta. II-ik Ferdinand elkergetett szicíliai királyt IX-dik Pius pápa minden kérelmeivel sem tudta soha reá bírni, hogy ezen historiai jogokról és pápai hatalomról lemondjon. Eleget magyarázta neki a pápa, hogy legatus a latere, azaz: király és pápa egy személyben nem lehet. II-dik Ferdinand azonban minden katolikus vallásossága mellett, vagy talán épen e vallásossága miatt, azt vetette ellen, hogy ha a pápa a maga államaiban király és egyszersmind pápa, miért ne egyeztethetné-e ő is össze a világi hatalmat a spiritualissal, és miért ne lehetne épen úgy szicíliai király, mint szicíliai pápa?

Viktor Emmánuel Garibaldi által Sziciliának is királya lett és gyakorolja s gyakoroltatja Cirino Renaldi püspök által, országbirói czim alatt pápai hatalmát. Azért a pápa az olasz király vagyis „a szicíliai pápa” legatusára Cirino Renaldi püspökre kimondta az excommunicatiót.

Eddig a pápa excommunicatiója csak Renaldi püspököknek szól. Viktor Emmánuel viszont Antonellire mondhatja ki az excommunicatiót, s akkor egyik pápa a másikat excommunicálhatja. Hogy ki lesz annak végrehajtója: Garibaldi-e vagy valami Mentana-hős? az a jövő titka.

XVII. Svéd, Norvég és Poroszország kultusügyei.

A protestans Svéd és Norvég, valamint Poroszországban találunk kultuszminiszteriumokat, de azoknak nincs semmi analogiája a mi kultuszminiszteriumunkkal. Többi közt elég külön hivatásának jelezésére megemlíteni, hogy Poroszhonban az egészségügy a kultusztárczához van kapcsolva. Azt pedig csak

ugyan bajos lenne a világgal elhítni, hogy orvos és pap meg gyógyszerész együtvé tartoznak, s hogy az mind vallástügy. Mindazonáltal szölnk ezen kultuszminiszteriumokról is, nehogy azokat szándékosan mellözni láttassunk, noha mint említönk, ezek és b. Eötvös József ur tárczája közt nincs semmi rokonság.

Ezen országokban a kultuszminiszteriumok nem igazgatnak semmit sem, szerepük csupán felügyelési, s hogy e felügyelés politikai s közigazgatási és nem kultuszbeli, egész szervezetük mutatja. A két skandináv országban a kegyuri jog, vagy a mit alatta értünk, annyiféle a hány község van. Föelve ugyan a papok, tanítók s minden egyházi személyek szabad választása, de ez eiv a gyakorlatban sokféle alkalmazást nyer.

A kegyuri jog illeti a királyt, magán egyéneket és a consistoriumokat. Ott a hol a kegyjog a királyt illeti, a consistorium kandidál, de ha a községnek egyik vagy másik papjelelt nem tetszik, szabadságában áll még egy negyediket követelni, és azok közül nevez egyet a király, vagy is a kultuszminiszter. Ha a lutheranum consistorium maga a kegyur: a község választ, de ha a három papjelelt közül választani nem akarna, akkor maga egy negyediket proponálhat és az ki is neveztetik. Más alapon választanak a városokban, és máson a községekben. Magán kegyuri joggal bírók bemutatási vagy is helyesebben kinevezési jogot gyakorolnak.

Vannak oly községek is, melyekben papok csak bizonyos családokból választhatók, és oly patronusok is, kik egyházi tizedet szednek.

Hasonló viszonyokat a finlandiaknál és a lapponoknál is találunk, és e szokások lelkiismeretesen megtartatnak. A lapponok közt találhatnak még pogány vallásnak is.

A templomok és paplakok fentartása szinte különféle. Némely helyen a kegyur köteles a templon fentartásáról gondoskodni, a paplakról pedig maga a pap. Vannak oly helyek, hol a nemesség egyházi épületre nem adózik, ismét mások, hol az ily adózásból ki nem vétetik. Ha a költség még így sem kerül ki, királyi engedelem mellett collectákhoz folyamodhatnak.

A két skandináv ország egyébiránt oskoláért igen sokat tesz, a kultusz és közoktatástügyi miniszterium tehát sem sine cura, sem nem teremt magának bürocratiával mesterséges és

meddő foglalkozást. Világos, hogy ha a kegyuri jog mindenhol egyformán gyakoroltatnék, kultuszminiszteriumra nem lenne szükség.

Poroszthonban a viszony megint más természetű. A kultuszminiszterium egyébiránt szinte a porosz concordatum testvére. A Rajnamegyék Franciaország alatt a concordatum értelmében intézkedtek egyházi ügyekben. Mikor Poroszországhoz kapcsolattak, elidegenített papi jószágokról, püspökségek és apátságok eltörléséről, a prágai és olmützi érsekségek és a lejtomiri s még egy más cseh-morva püspökség Poroszthonban való egyházi jurisdictiójáról és jövedelmeiről, valamint viszont a boroszlói püspökség jogairól osztrák Szileziában kérdések támadván, a „De salute animarum, deque catholicae religionis incremento“ czimű, 1821. évi július 17-én kelt bullának tanúsága szerint megkötöttet a porosz concordatum, melyben a francziának pontjai a Rajna vidékre nézve megváltoztattak.

Voltak olyan egyházi beneficiumok, melyeket a pápa a püspökkel felváltva töltött be, a concordatum által pedig e jog a királyra szállított át, ki azt kultuszminiszteriuma által gyakoroltatja.

Gondolom minálunk a papi jószágok még az állam hitelezőinek le nem köttettek és az egyházi erdők jövedelmei nem fordítottak, mint Poroszthonban, államadósságok fizetésére, mit a pápa a porosz concordatumban törvényesnek ismert, s megelégedett ha bizonyos papi jövedelmek a rajtok nyugvó államadósság törlesztése után — mi 1833-ban történt — az egyháznak visszaadatnak. Egyébiránt Poroszország is a kegyuri jogokról 1859. és 1865-ben törvényhozásilag rendelkezett, minden egyházi befolyás nélkül.

XVIII. Ha szabad volt minisztereink hatáskörét közös államminiszterre átruházni, kötelesség a felesleges kultuszminiszteriumot megszüntetni.

Nemzetek és országok élet- s munkaképességét a mozgalom, az eszmék küzdelme, az igazság megrendíthetlen érzelme, s a jog s egészség öntudata tartja fenn s edzi. A mely nemzet önmagában kételkedik, belviszályoknak s keserű villongásoknak áldozata lesz az.

Az önismeret állami életünk első feltétele. Valamint a magyar nemzet, úgy a monarchiának történelmi egyéniséggel bíró többi nemzetei parancsoló szükségét érezték Lajthán innen és túl, hogy véget kell valahára vetni az önkényuralom iszonyainak, és különösen a fejedelem és Magyarország polgárai közti elmérgesített viszályok hosszú gyászorszakának.

Nem volt vége hossza az örömmámornak, a törvényes jogállapotnak helyrcállítása, sőt a mint mondák: állami életünk új vívmányai felett. Minisztereink kineveztetvén, az országgyűlésben sokan parlamentet vélték felismerni. A kiegyezkedésben a szövetség s békekötés természetét keresték, s épen ez által mi magunk gyengítettük meg a parlamentarismus alapját, mert a „a jog s igazság feletti alka maga a jog s igazságnak negatiója.” Parlamentarismus pedig csak ott lehet, hol a fejedelem a nemzettől el nem választható.

A nemzet a szövetségi új kapcsolat bécsi kivánalmait teljesítette, de saját jogos követeléseinek kielégítését sem Szadova előtt, sem Szadova után, még csak nem is sürgette, leglényegesebb jogait nem biztosította. Reá nézve a kiegyezkedés csak elengedésekből áll.

Szabadon intézkedett a nemzet önsorsa felett, s intézkedett úgy, hogy államügyeinkről nem Pesten, hanem Bécsben rendelkeznek. Mint a finanszminiszter az adót a delegatió közös költségvetése nyomán behajtja, s a közös pénzügyminiszter számára Bécsbe küldi, úgy veszi meg a honvédelmi miniszter a nemzet ifjuságán a véradót, hogy azt az osztrák törvény s a közös hadügyminiszter hatalma alá bocsássa.

Szabadságában állott az országnak állami léte anyagi s politikai feltételeiről lemondani és — lemondott.

Azért az elfogadott államjogi bizonytalan alapon állunk.

A honvédelmi miniszter és a pénzügyér a közös bécsi miniszterek egyszerű executor segédei.

Ha az országnak szabadságában állott önérdelkeivel ellenkezőleg államügyeit úgy berendezni, hogy saját minisztereink hatáskörét közös miniszterekre átruházta, nem fogja sem miniszterium sem jobboldal a nemzetnek azon jogát kétségbevonni, hogy a többi nem közösügyesített miniszterek tárczáit önnön érdekeivel megegyezőleg berendezhesse, egyesíthesse vagy hatáskörét szabályozhassa, sőt megszüntethesse.

XIX. A kultuszminiszterium nem oltalma, hanem negatiója a vallásszabadságnak.

Mindjárt kezdetben minden kerülés nélkül tettük fel a kérdést — *pour prendre le boeuf par les cornes* — mi a kultuszminiszter genesisé és létezésének alapja? Van-e fenállásának jogosult célja? Összeegyeztethető-e akár az alkotmánynyal, akár a polgárok érdekeivel? Nem inkább tagadása-e a hit-, gondolat- s vélemény szabadságnak?

Mondjuk ki minden tétova nélkül, hogy a kultuszminiszterium nem oltalma, hanem negatiója a vallásszabadságnak. A vallásnak országa tulvilági; Krisztus mondá: „*regnum meum non est de hoc mundo.*“ A gondolat úgy mint a hitszabadság nem lehet vallásügyi tárczának sem szolgája sem rabja, de még tárgya sem, mert a vallás nem tényezője az államnak, melynek körén kívül esik.

Nincs oly intézmény, tan vagy hit, melynek ne akadnának védői, apostolai sőt martyrjai is. Nem akarjuk, hogy báró Eötvös József ur tárczájának martyrja legyen, de az országnak viszont örködni kell, hogy ne ápoljon oly intézményt, melynek hamis oltárán áldozza fel agyvelője és keble istenét, gondolat s hitszabadságát, az igazság kutféjének kinyomozását.

A mely intézménynek, tannak, vallásnak, reformnak nem az örök igazság, nem a természet megváltozhatlan törvénye, nem az élet gyakorlati szüksége és nem a józan ész isteni sugalma alatt vetették meg alapját, vagy elébb utóbb nyomtalanul tűnik az el, vagy ha erőhatalommal tartatik fen, népek és országok átkává lesz.

A kultuszminiszteri intézmény fenállását sem a historiai mult, sem az alkotmány functiója, sem az állam nyugalma, de még az egyház s vallás érdekei sem követelik, s a törvényhozónak lényeges kötelessége az állam gépezetében oly functiót „nem tűrni,“ mely csak akadályozólag hat. A kultuszminiszterium nem eredményezhetvén jót, életvonaglását továbbra nyujtani annyi, mint magát az állam organizmusát meggyengíteni.

Ismételjük, hogy a kultuszügyéri institutiónak régi alkotmányos kormány szervezetünkben nincsen nyoma. Idegen növény az, melyet meghonosítottunk mielőtt akár gyökerét, akár gyü-

mölcsét lehetett volna megismerni. A kultuszministerium a francia kormány szervezettől kölcsönzött bujtó ág, mely az 1848-dik évi alkotmányával a „vallás“ szóban megfogant. Az ország az elhanyagolt népnevelést szívére vette, s épen a köznevelésnek a kultuszministeriummal való egyesítése által gátat emelt a közoktatás útjába. Mint egymással meg nem férőket egymástól el kell választani. Genesisé egyébiránt a vallás dolgában hozott XX-dik törvényzikkkel látszott igazolva lenni.

A törvényhozás a hazában felvett minden vallásfelekezetre nézve különég nélkül a tökéletes egyenlőséget és viszonyosságot megállapította, egyszersmind az egyenlőség és viszonyosság azon elvét fogadván el alapul, hogy minden bevett vallásfelekezetek egyházi s iskolai szükségéit közálladalmi költségek által fedeztesse, a kultuszministerben a vallás egyenlőség végrehajtásának közegét, s a reform és népnevelés érdekeinek egy új tényezőjét hitte teremteni.

Ha a miniszteri tárczák genesisét közelebről vizsgálónk, tán arra a meggyőződésre jönnénk, hogy a sürgős tárczaosztogatásban a személyes tekintetek sem maradhattak figyelem nélkül. Annyi bizonyos, hogy egy kultuszministeri departement megalakítása nem tartozott és nem tartozhatott a nemzet kívánatai sorába, mert az épen úgy ellenkezik a katolikus, mint a többi hitfelekezetek autonomiájával. S alig hozatott a törvény, vagy még meg sem volt hozva, s már is Kossuth — noha a ministeriumról szóló törvényzikk az ő tollából folyt — kötelességének ismerte oda nyilatkozni, hogy a kultuszügyérség iránt más nézetben van, „bánja, hogy megteremtette,“ mint adomában mondják. Ő ugyanis — és igen helyesen — úgy fogta fel a vallásügyet, hogy az „be nem vonható az állami functiók körébe“ s azért kultuszministerre sines szükség. Az oktatásügy feletti örökösödést pedig a belügy tárczájának hatáskörébe tartozónak tekintette.

A nemzet, végtelen örömeben a békésen eszközölt reform felett, melyet méltán vértelenül végrehajtott forradalomnak nevezett, az első perczen nem is gondolkozott a kultuszministerium szerepéről s hatásköréről. Nem volt arra idő, hogy akár a törvényhozók, akár a sajtó, közjogi elméletek s új intézmények feletti vitatkozással bizonyítsák a kultuszministerium szükségtelenségét. A francia forradalom egészen váratlanul hozta meg

azon kedvező körülményeket, melyek az ország hosszas küzdelmeinek a gyakorlati irányt adták, miszerint az alkotmány sérelmeit orvosolva, a nemzet régi intézményeibe az európai előhaladott államok szabadság eszméit s vívmányait beolthatta s elmaradásából a független államok sorába kiemelkedhetett.

A francia köztársaság, követve a mult hagyományait, megtartotta a kultuszminiszteriumot. Ha a francia köztársaság hitte, hogy a kultuszminiszterium a vallásszabadságnak kezességi közege s öre, hogy kételkedhetett volna a magyar törvényhozás, hogy intézménye nem válhatandik szinte áldáshozóvá! Méhében hozta a forradalom, s kinek is lett volna a forradalomnak e gyermeke ellen gyanuja? Nem a szabadság, egyenlőség és testvériség tartották-e a keresztség felett? Elfelejtette a törvényhozó, hogy a hét vezértől a septemviratusig a nemzet, kormányzata legnevezetesebb tényezőire a hetes számot választotta, s a miniszteri tárczákat szükség nélkül egygyel megszorította és a történelmi „hét“ számból lett nyolcz.

XX. A nazarénusok ellen kiadott rendelet. A zsidók anyakönyve.

Kétségkívül tévedne, ki a kultuszminiszterium működése és hatása meddőségét csupán a miniszter ur hierarchicus eszméiben s reformtöli félelmében vélné keresendőnek. Az egyéni conservatív nézetek tagadhatlanul érvényre akarnak jutni, s a hierarchikus hajlam már maga a vallási egyenjogúság megtagadása. A hitbe mindig az exclusivitás szelleme vegyül, s miután valamennyi vallás, mely uralkodó volt, egyházi suprematiája érdekében küzd, történelmi jogtalanságában az uralkodhatásra, s ha ezt az állam nem engedi, a közoktatás ügyének vezetésére törekedik, s mint egyház keres új eszközt s új jogalapot. Van tehát a miniszteri egyéniségnek nemcsak ügyvezetési befolyása és hatalma, hanem könnyen az egész miniszteriumi szervezetet egyházi közzeggé változtathatja. Mindazonáltal, eltérve a miniszter egyéniségétől, mi nem ő benne, hanem magában a kultuszminiszteriumban mint intézményben látjuk a működési meddőség főokát, mivel a kultuszminiszterium államgépzetünkbe a vallási jogegyenlőség s viszonyosság őszinte elvei mellett be nem illeszt-

hető, mert „kultuszminiszterium és vallásszabadság“ egymás mellett meg nem fér.

A hol — mint nálunk — a kath. egyház a tanügy fővezetésének uralmára vágyik, s jogkörét a közoktatásra akarja kiterjeszteni, a nélkül, hogy arra nézve alkotmányunk neki több jogot adna, mint bármely hitfelekezetnek, vagy morális társulatnak, ott a vallásügynek a közoktatásával egy tárczába való egyesítése üdvös eredményt nem hozhat. Az országos közmivéldési s nevelési ügyeket nem lehet egyedárusítani s centralizálni. A köznevelés természetes vezetői a községi és megyei közhatóságok, melyek alatt nem csak a politikai, hanem a hitfelekezeti s társulati közegek is érthetők. Az államnak úgy mint az egyháznak, a köznevelés egyedüli vezetésére nincs sem elegendő joga, sem alkotmányos hatalma, sem megfelelő eszköze.

Az államot megilleti a felügyelés. Tagadhatlan ellenörködési tiszte a gyakorlati élet sürgős kívánalmaira s a tudomány haladására az illető tanhatóságokat figyelmeztetni, a helyi életviszonyok és a társadalmi igények szerint való alkalmazását általánosítani, de magát a köznevelési vezetést a tanhatósági közegek hatásköréből centralisátori célnál fogva kivonni, nem az államnak feladata.

Már is a tanári kar a közoktatásügyben kiadott szánalomra méltó, sőt bosszantón téves rendszabályokról beszél, és a szakértők véleménye a miniszterium működése felett nem hízogón nyilatkozik. Igaz, hogy itt a baj kutfejéül a kiegyezkedést veszik, mely a közoktatás ügynek pénzbe'i támogatást nem juttatván, a közoktatásügyi miniszteriumnak saját szerü tünetésekkel kell magát a világnak bemutatni, miszerint létezéséről vegyen tudomást s előtte bizonyíttassék, hogy megértette feladatát.

De a kultuszminiszterium létezése az állam szekerében már az által is ötödik kerékké lett, hogy nincs tárczájának oly pénzalapja, minőt az 1848-dik évi XX-dik czikk ugyan kijelelt, de a kiegyezkedés kimerített.

A kultuszminiszterium alig bocsát ki oly rendeletet, melyről azt lehetne mondani, hogy valamely társadalmi jogba vagy törvénybe nem ütközik, vagy épen az emberi érzületet és a hit szabadságát nem sérti.

Érzelemháborító bámulattal olvassa az ember báró Eötvös miniszter urnak a pestvárosi tanácshoz a nazarénusok házassági,

születési s halálozási okmányügyeit illető rendeletét. A tudós s humánus báró, mint kultuszminister nem többé az államot, nem egy civilizált polgári társadalom közbiztonsági s rendőri elveit, hanem az egyház türelmetlen tanait hitte képviselhetni. Papi gyülekezet hasonló rendeletet valószínűn valamelyik pápa syllabusának idézésével támogatott volna, a tudós minister egy hamis hivatali ozással a zsidókra támogatta, mintha a zsidóknak, mint csak legújabbán törvényesen bevett hitfelekezetnek, hitelen anyakönyvük soha sem lett volna.

Midőn a ministernek, valamelyik paptitkárja ily okmányt aláírás végett bemutatott, neki, ki a zsidóemancipációról könyvet írt, eszébe juthatott volna, hogy ha az állana, a mit rendeletében mond, Magyarországon nem találhatnák egy magyar születést zsidócsalád sem, melynek házassága törvényesnek nevezetnék, — pedig sem a törvényhozás, sem a kormány, törvényhatóság, fiscus vagy földes ur, ha az mindjárt maga a katolikus egyház lett volna is, soha sem nézték az 1868 előtt törvényesen be nem vett zsidó vallás követőinek házasságaiból származó gyermekeket törvényteleneknek. A fiskusok és papok mindig kapzsi természettel birtak, és volt bizony elég földes ur, ki zsidó bérlője erszényére szorult, de a minister ur oly perre hivatkozni nem tud, mely állításának igazat adna. Ha a minister ur egyházi jogelméleti tana állana, találkozott volna fiskus, ki megsérlette volna magát a törvénytelenek előtt törvényes örökösül bejelenteni. Mily szép örökösödési hajtóvadást láthattunk volna akkor!

A minister ur saját rendeletével bebizonyítja, hogy a kultuszministerium magára a társadalomra nézve veszélyessé válik. Az egyház kérdései s tanaiból civilhatósági kételyeket csinál. Sajnos, hogy a szentszékek még most is ítélnek a katolikusok házasságai, és gyermekei törvényessége kérdéseiben. De abból miként következtetheti, hogy a nazarénusok házasságai és az azokból származó gyermekek törvénytelenek? Ily jogi kérdések az igazságügyminister vagyis a birói hatóságok körébe esnek.

Mielőtt a minister úr a nazarénusok gyermekeit fatytyuknak bélyegezte, meg kellett volna gondolnia, hogy a zsidókról előhozott hasonlatosságát a tények felforgatják, annál fogva meg gondolatlanság volt törvénytelenesség bélyegét valamennyi ma

gyar zsidócsaládra sütni, mikor előre láthatta, hogy e bélyeget lemossa rólok a közérzület, a törvény, s a tények hatalma egyaránt.

XXI. Legitimatorius perek. Régi házassági szertartások. Egy házasság a primás előtt.

A házasságok és az azokból származó gyermekek törvényessége társadalmi létkérdés. Az állam legszentebb kötelessége a családi boldogságot s nyugalmat előmozdítani, következésképp a házasságot nem nehezíteni, hanem lehetőleg könnyíteni. Különös egy gondolat, házassági szertartások érdekében a családi élet boldogságát feledni, s „fattyu ivadékok“ adni az államnak!

A házasság a kereszténység első századaiban civil, nem pedig vallási volt, mi onnan is világos, hogy szabadságában állott a házasfeleknek elválni, sőt mikor a házasság vallási szertartással kötött, a házassági szentség dogmája sem tekintetett elválási akadállyal. És most báró Eötvös József ur a középkor sötétségéből bizonyítékokat fürkészt arra, hogy házassági tanu csak pap lehet, minthogy hiteles anyakönyvek vezetésére csak pap van felhatalmazva.

De jogilag véve más a tanu, és más az anyakönyvek vezetése. Ez utóbbi képességet a törvény csak a papra ruházta, de azért senkitől a törvényes tanuképességet el nem vette.

Akárhány magyar családot nevezhetnék, mely „örökösödési jogát s nemességét“ legitimatorius perekben, nem házasságról szóló „anyakönyvekből“, melyekbe a pap a házasokat és néha az általa megkeresztelt gyermekeket beírni elfelejtette, hanem tanuk vagy más okmányok által bizonyította be. Az anyakönyvek hiánya a neoaquistica commissio tagjainak és Grassalkovicsoknak jó fejős tehén volt, s a Deák által megtömjénezett I-ső Leopold magyar király kincstára is benne egy jövedelmi új forrást talált, melyből az akkori Haynauistákat s Bachistákat megjutalmazhatta. Nem épen háladatlan munka lehetne ily adományozások család s jószág jegyzékét elkészíteni. Furesa névcsoportozatokat látnánk együtt.

Mutasson a miniszter ur oly törvényt, mely azt mondja: hogy csak papi irás bir hitelességgel, és hogy p. o. anyakönyvi kivonat nélkül törvényes bizonyíték nem létezik. Nem szükölköd-

nek a törvényhatóságok levéltárai oly perekben sem, melyekben épen ellenkezője lőn annak bebizonyítva, a mit a pap az anyakönyvekbe irt. Hát hol látott a miniszter ur p. o. Petőfi halálát bizonyító anyakönyvet, de özvegye azért ugy-e pap nélkül is bebizonyithatta, hogy ő férjének örököse, és hogy másodszor férjhez mehetett? Nagy hatalmat adna a papoknak, ha tőlök függne egyedül megmondani: ki házas s ki nem az, ki született, ki halt meg s ki nem.

Ha a házasság csak vallási jelleggel bír, nincs az államnak joga valakit más vallás törvényeinek követésére erőszakolni. Ezt a miniszter ur maga is beismeri, valamint beismerjük mi, és be fogja ismerni minden jogtudó, hogy a miniszter ur nem érezheti magát feljogosítva a Nazarénusokat azonképen, mint a törvényesen bevett vallások papjait, anyakönyvvezetési hitelességgel felruházni.

De az államnak nincs vallási célja; nincs hivatása hitet s lelkiismeretet bírálni, az ő feladása társadalmi, következőleg a házasságot nem más, mint szerződési s köztársadalmi szempontból ítélheti meg. Az anyakönyvnek vezetése nem egyházi szertartás követelménye, hanem tisztán társadalmi rendszabály. Azért az államnak érdekében van a házasságok érvényességét nem egyházi szertartásoktól feltételezni, a mint a közjog nem is feltételezi.

A nyugoti országokban, hol az anyakönyvek vezetése a polgári hatóságra van bízva, a gyermek születése az anyakönyvbe csak úgy iratik be, ha az orvos a szülést és a gyermek nemét constatálta. Nem a pap keresztelési névjegyzékét kérdik, mert az állam célja nem egyházi, hanem polgári, nem vallási, hanem társadalmi és rendőri. De tegyük fel, hogy a hatóságilag vezetett anyakönyv elveszne: kizárná-e a bíróság a tanuskodás egyéb próbáit? Bizonyosan nem, mert az a köztörvénybe ütköznék.

Nincs a világon nép, melynél a házasságok ne volnának bizonyos szertartásokkal összekötve. A kereszténység előtti időben a rómaiak a kapu küszöbét, melyen a menyasszony ugy átugrott, hogy lábával meg ne érje, olajjal vagy farkaszissal kenték be s gyapjuval dörzsölték. Az ünnepeyes confarreatio általi frigy, melynél főleg a buzalepény szerepelt, vallásos szertartással járt, — de a „tiz tanu“ közt pap nem találkozott. A tár-

sadalom érdeke kívánja, hogy a házasságok nyilvánosak legyenek, és sem a családok, sem a köz erkölcsiség érdekei ne szenvedjenek sérelmet. Azért a titkos házasságoknak nyomait csak is az egyházi törvényekben találjuk s nem a polgáriakban.

Van elég eset, hogy magyar s osztrák alattvalók külföldön a követség előtt házassági frigyre léptek. Törvénytelenek e az ily házasságból származott gyermekek? — Évek hosszú sora óta keresi egy régi magyar család ivadéka örökségét, melyet a család tőle megtagad, mert szüleinek házasságát azért nem ismeri el törvényesnek, mivel benne az egyházi szertartás kellei hiányoztak, vagy is inkább azon okból, hogy a házasság nem valamelyik plébánus, hanem „maga az ország primása előtt“ kötött meg. Ha a szertartás, vagy maga a kétoldalu kötés titkos volt, a primás sem birhat a törvény előtt több hitelességgel, mint akármelyik egyes tanu, vagy birhatna a plébános, ha a házasságot az anyakönyvbe beírta volna is. De az itt felhozott esetben nem csak a primás bizonyítványa tanuskodik a házasság mellett, de magok a lakadalmi vendégek is tanuskodnak, kiket maga a primás asztalához hívott. És erre szükség van, pedig oly házasságtól, mely a primás előtt kötött, a vallásos jelleget megtagadni csak nem lehet?

XXII. Házassági és örökösödési törvények és szokások. Coelibatus.

Házassági és örökösödési kérdések soha sem tartozhatnak a kultuszminiszterium tárczája körébe. Nem a kultuszminiszter a köztörvénynek őre s végrehajtója, nem az ő hatósága alá tartozik a kötéseknek akár alaki kelleikről, akár belértéki tartalmáról határozni vagy ítéletet mondani; a kultuszminiszter a nazarénusok elleni rendeletével egészen illetéktelentül az igazságügy hatáskörébe avatkozott.

Nincs semmi viszonya a házassági kötéseknek s örökösödési ügyeknek a kultuszszal; — ha mindazonáltal e kérdéseket a kultuszszal összeköttetésbe erőszakoljuk, azt a kultuszminiszter hallatlan rendelete nem csak szükségessé teszi, de igazolja is azon állítást, hogy a kultuszminiszterium nem csak a kormányzati gépezetbe zavart s összeütközést hoz, hanem a köztörvény rendes funkcióját is veszélyezteti. Sarlóját oly vetésekre viszi e

tárca vivője, melyek nem az ő számára keltek. Ha ma a kultuszminiszter jogügyi kérdésekben bocsát ki rendeleteket, holnap a finanszminiszter fog az ő nyomán járni, s ha a kultuszminiszter a nazarénusok gyermekeit törvényteleneknek tekinti, ő meg majd a kincstár örökösödését mondhatja törvényesnek.

Az állam csak a polgárok összeségének érdekét képviselheti. Az összes érdek pedig nem abban áll, hogy a fatytyugyermekek száma azért növekedjék, mivel valamely vallásfelekezetnek tetszik csak olyan frigyét törvényesnek tekinteni, melyre papja egyházi áldását adta. Isten és ember előtt bűncselekvény egy hifelekezet gyermekeire a törvénytelenység bélyegét azért sütni, mert az állam, polgárainak irányában elmulasztotta házasságkötéseik civil kellékeit, lelkiismeretükkel meg nem egyező egyházi szertartásoktól elválasztani.

Ha a társadalom a kultuszminiszternek a chartreusök klostromi poros irományaiból meritett kánonikus jogeszméi után indulna, a civilizált Európa polgárai ágyasságban élnének, mint a pápai Syllabus hirdeti.

Egész Scótia egy Gretna Green. A hol pár év előtt az odavaló kovács adta a házasulókra a házassági áldást, most az új törvény szerint a házasulandóknak egy hónapig Skótiában kell lakni, s annak elteltével akár a gretna-greeni kovácsnak, akár pedig bármelyik scót lakosnak egyszerűen csak azt mondják: „adjon ön nekünk bizonyítványt, hogy mi férj és feleség vagyunk, mint ezt most ön előtt, mint tisztességes tanunk előtt kijelentetni szerencsések vagyunk.“

A kultuszminiszter közjogi fogalmai szerint már egész Scótia fattyuivadék volna. — Igaza van bizonyára a nagy Britanniának, hogy neki vallásügyi miniszter nem kell, soha nem is kellett, s hogy a házassági szerződést épen olyannak tekinti mint más szerződést, mely a felek megegyezésétől függ. Ott a házasság érvényességére elég, ha a felek mint férj s feleség együtt élnek és házasságukat tanu előtt nyilvánítják. E részben az angol óvatosabb mint a scót, de mindössze csak azt kívánja, hogy házassága hivatalos lajstromba be legyen írva, míg a scót megelégszik egy magán tanu bizonyítványával.

Rómában szegényen volt örökösök nélkül meghalni. Ha nem voltak gyermekek, — azaz: saját és szükséges örökösök = sui et necessarij haeredes, — akkor a rabszolgák lettek a szükséges

örökösök — necessarii haeredes; — pedig sokszor szerettek volna nem örökösödni, mivel boldogult uraik adósságait kellett fizetni, és az bizony teherrel járó örökség volt.

Nálunk pedig a kultuszminiszterium még a gyermekektől is meg akarja a szüléket fosztani, és a gyermekeket a szülék nevétől s örökségétől. A pogányvilág nem engedte, hogy ne legyen „a haldoklónak örököse, ki szemfedeleit ráborithasson,“ s ime egy keresztény kultuszminiszter a szüléknek koporsójától elszakítja a gyermeket, mint törvénytelen, betolakodó fattyut.

A rómaiak elismerték az együttlakás által törvényesített házasságot is, „matrimonium ex usu.“ A vételi alku útján — ex coemtione — kötött házasság épen úgy, mint a confarreatio-beli „justae nuptiae“ nevet viselt, s a vett feleség tisztességes „mater familias“ volt.

A Papi Poppea törvény a nőtelenséget pénzbírsággal büntette. Bizonyosan hasznosabb törvény volt az, mely a családok nyugalma s boldogságát czélozta, és az államnak népességét nevelte, mint az, mely a klastromi s kaszárnyai coelibatust védi. A kultuszminiszteriumnak inkább az lett volna honpolgári s hivatalos feladata, hogy a papi nőtelenség akadályainak megszüntetése céljából a klerust meghallgassa és ennek nyomán törvényjavaslatot terjesszen elő, nem pedig hogy a nazarénusok házasságait becstelen concubinatusnak jelentse ki.

A kultuszminiszterium fenállása tehát, mint látjuk, nemcsak a vallásszabadság, nemcsak a társadalom polgári s az állam politikai s közerköleszi érdekeivel ütközik össze, hanem felzavarja a családok házi nyugalma s polgári magán és közviszonyait is, sőt a köztörvény felibe is emelkedik.

XXIII. Izraeliták és szombatosok házasságai. Angol, skót, olasz, török házassági törvények.

Mit a törvényes gyakorlat a zsidókra nézve megállapított, azt a nazarénusoktól sem lehet megtagadni. A házasságnak nyilvánosnak kell lenni s nem titkosnak, azért rendeltettek a házassági frigyet előző szószéki hirdetések, ott pedig, hol a házasságok nem a templomban, hanem az illető polgári hatóság előtt köttetnek, a hirdetmények a község házában függesztetnek ki.

Kálmán király törvény eszerint a „conjugalís desponsatio,

in conspectu ecclesiae, coram sacerdote“ történt. Ugyanazon időben, mikor e házassági törvény hozatott, voltak az országban nemcsak zsidók és szombatosok, — sabbatharii, — hanem izmaeliták vagyis mahometánok is. Van-e valahol annak nyoma, hogy azok törvényes házasságra nem kelhettek, és hogy gyermekeik nem örökölhettek szüleik után, mivel nem ismertettek el törvényes házasságból származottaknak? Az izmaeliták házasságaikban a koránhoz alkalmazkodtak, s akkor, mikor egész Európa a mahometan szaraczénusok vagy izmaeliták ellen keresztháborút viselt, Magyarországon szabadon megtelepedhettek, s vallásukat gyakorolhatták. Igaz, hogy mikor magának Kálmán királynak a német és francia keresztésekkel meggyült a baja, szabadságvesztési büntetés alatt elrendelte, hogy megkeresztelkedjenek. De azt nem azzal hitte elérhetőnek, ha házasságaikat és gyermekeiket törvényteleneknek, fattyuknak nyilvánítja, hanem hogy nekik a nőstülést csak úgy engedi meg, ha keresztény nőt vesznek el.

Jobban ismerte Kálmán az emberi természetet, mint a katolika egyház, mely a zsidókkal s mahometanusokkal való házasságot megtiltotta. A korán nem tiltja, hogy mohometán ne vehessen el keresztény nőt, valamint nem tiltja, hogy a keresztény nőt mahometán férje mellé temethessék. Kálmán király büntetéssel meg nem téríthette az izmaelitákat, de megtérítette nejeikkel, nem az által, hogy gyermekeiket törvényteleneknek mondta volna, hanem hogy az anyák szellemével gyakoroltatott hatást reájok.

Az izmaeliták épen úgy, mint mai nap a törökök, a házasságot két tanu előtt kötötték. A mahometán házasság „vallásos sanctióval“ bír, de ilyen vallásos sanctió alatt valamennyi szerződés áll. A házasság tanui az apák, nagyapák, vagy ha azok már nincsenek életben, a fivérek. Felhozhatnánk több mahomedán házassági törvényt, melyből még a civilizált Európa is tanulhatna. De itt csak ősi szokásokról és rendeletekről szólunk, melyek megengedték, hogy a honnak izmaelita, zsidó, sabbatharius hitű lakosai saját hitük szerint nőstülhessenek.

De vegyük gyakorlatilag a nazarénusok házasságait. Ha nekik nem szabad vallási meggyőződéseik szerint úgy megházasodni, mint házasodhattak régenten a szombatosok és izmaeliták, és mint házasodhattak a zsidók, mielőtt a keresztény lakosokkal

minden polgári és politikai jog gyakorlására egyaránt jogosítottaknak nyilvánítottak, mi lesz a kultuszminiszteri elhamarkodott s illetéktelen ítéletnek következése? A vagyonosabbak oly országban fognak házasságra lépni, melyben az egyház előtti házasságok tiltva vannak, és csak a civil-házasságok törvényesek. Elmennek Olaszországba s magokat az illető registraturnál vagy protonotariusnál mint házasulandók bejelentik. Meri-e a magyar kultuszminiszter az ily házasságok érvényességét kétségbe vonni? A nemzetközi törvények több erővel bírnak, mint a kultuszminiszteri bigott intézkedések.

Néhány éve egy francia mátkájával a Pyrenaeken átment, hogy spanyol pap előtt házasságra lépjen. E házasságot a francia törvényszék érvénytelennek mondta, de nem azért, hogy a házasság pap előtt és Spanyolországban kötött, hanem mivel titkos volt, s az illetőknek nem volt módjában a házasság ellen törvényes óvást tenni, s mivel a törvény egyenesen rendeli, hogy ha a házasság külföldön kötött az ottani törvények szerint, érvényességére megkivántatik, hogy a házasság Franciaországban is ki legyen hirdetve.

Belgiumban is elég példa van rá, hogy nemcsak ott megtelepedett angolok, hanem belgák is átmennek a tengerszoroson, hogy angol törvény szerint házasságra keljenek.

Angolországban lord Lyndhurstnak sógornéjától voltak gyermekei. A törvény az ily házasságot megtiltotta, a gyermekek nem lehettek törvényesek. A lord egy billt terjesztett a parlament elé, mely az ily házasságot megengedte s a lord visszahatólag törvényesítette gyermekeit. Egy országnak törvényhozása sem akarhatja a fattyugyermekek számát nevelni, csak kultuszminiszterben támadhatnak ily házasság- és születés-törvénytelenítési eszmék.

A mahometán törvény, és ennek következtében a török kormány még a rabszolga cseléd gyermekei iránt is emberibb, mint a magyar kultuszminiszter a haza szabad polgárainak házassági magzatai iránt. Ha a „rabszolga nőcselédnek“ gyermeke van, s ura azt a magáénak elismeri, az ép olyan törvényes örököse, mint a nem-rabszolga anyától született többi gyermek. Pedig a rabszolga nőcselédből lett feleség, ha gyermeke meghal, ismét rabszolgává lesz.

Míg a török a nőtelen embert megveti s nőtlenséget még a

dervis sem tür, a magyar kultuszminiszterium „fictione juris“ a házás nazarénusokat is nőteleneknek és feleségeiket ágyasoknak kívánja tekintetni.

Van más eszmezaivar is a miniszteri rendeletben. A házasságban nem az Istentől adott emberjogi nyilvánítást lát ugyan, hanem polgári és politikai joggyakorlatot, s mégis csak vallásbeli házasságot akar elismerni. Okoskodásának ez az értelme, mert a törvény az izraelitáknak nem házasodhatási jogot adott, melylyel minden ember már születésénél fogva bir, hanem adott polgári és politikai jogok tekintetében egyenjogúságot, pedig ezen egyenjogúság előtt is házasságban éltek s voltak törvényes utódaik, — következőleg a házassági actus sem polgári, sem politikai jog. Ha tehát a nazarénusokra nézve nincsen anyakönyvvezetési positiv szabály, az lehet törvényhatósági és kormányi kötelességmulasztás, de nem lehet ok a nazarénus nők ágyasokká és a nazarénus gyermekek fatytyukká bélyegeztetésére.

XXIV. Az egyházi és a polgári törvény sanctiója.

Nem hiszszük, hogy kultuszminiszterünk a rendelet azon szavainak hordtávolát megmérte volna, melyeknél fogva a születések és halálozások feljegyzésével megbizandó egyénnek kötelességében állandó : a bejelentett eseteket azon bevett vallásfelekezet lelkészével tudatni, mely felekezethez az illető nazarénus azelőtt tartozott. Ha a szentszékek birósága tisztán polgári ügyekben, milyenek a házassági s gyermek törvényességi s örökösödési kérdések, illetékesnek tartatik, igen világos, hogy a szentszékek a polgári köztörvényt minden előadandó esetben ignorálni fogják, s magokat csupán a kánoni jog elavult és semmiféle rendezett államban meg nem tűrhető szabályaihoz alkalmazzák. S midőn a rendelet beismeri, hogy a haza polgárai bármelyikét is valamely hitvallás követésére erőszakolni nem szabad, következő soraiban mégis nemesak a lelkiismeretet s valást erőszakolja, hanem magát az egyénnek polgári szabadságát is egy idegen törvény hálójába veti, s meg akarja az országos köztörvény védelmétől fosztani.

A törvény megengedi, hogy a nazarénus végrendelet által

akárkinek javára vagyónáról rendelkezék, és meg nem engedné, hogy gyermekeit törvényesítse? Megengedi, hogy fejedelmi engedelemmel idegen gyermekeket örököseivé fogadhasson, nekik nevét adhassa és felettök atyai hatalmat gyakorolhasson; a kultuszminiszterium azonban nem azt tekinti: miként lehessen a polgárok hitszabadságát és társadalmi jogait a köztörvény határai közt összeegyeztetni, hanem az osztrák és csehországi püspökök és konkordatum ösvényén jár.

A pápával az összes klerus hirdeti, hogy a polgári házasság, valamint az olyan házasság is, mely más felekezeti pap előtt kötetik, az egyház előtt érvénytelen, s nem tekintethetik másnak, mint ágyasságnak. E szerint Spanyolországot és a pápai államot kivéve, nyugoti Európa katolikus lakosainak nagyobb része vad házasságban él.

A cseh s osztrák püspökök fenyegetik hiveiket, hogy azok számára, kik polgári házasságra lépnek, a menyekző alkalmával semmiféle egyházi szertartások nem fognak rendeztetni, s ők sem kereszteleésnél, sem bérmálásnál nem fognak sem keresztapai, sem keresztanyai tisztet vállalhatni, haláluk esetén pedig az egyház még misét sem szolgáltat, sem nem harangoztat.

Másutt is megkísérlették ez ijesztgetést, de annak bizony semmi foganatja sem volt. Megpróbálták az egyházi áldást a házasság előtt adni, az eljegyzést papi szertartással kíséni, miszerint az eljegyzésre azt mondhasák, hogy az tulajdonképen az egyház előtti jogos egybekelés. De az olyan papot szépen megtanították a törvény iránti engedelmisségre. Ha a civilházasság előtt egyházi szertartást végez, a Code Napoleon szerint megbírságotatik, ha ily engedetlenségi vétekbe visszaesik, két évtől öt évig tartó fogságra ítéltetik, ha másodsor ugyan-e vétekbe visszaesik, élethossziglani deportatio várja őt.

Eszükbe sem jut tehát a menyekző alkalmával az egyházi szertartást, s különösen az áldást megtagadni, sőt magukon kívül vannak, ha a házas felek az áldást, vagy gyermekeik számára a kereszvizet nem kérik. Terjednek ám az oly társulatok, melyek Belgiumban, Svájcban, Francia és Olaszországban minden egyházi szertartásnak békés hadat üzentek. Nem fárasztják a papot az egyházi áldás megadásával. Nem viszik gyermekeiket kereszvizre, és elutasítják a papot a temetésről, és mégis ily társulatok tagjairól azt mondják, hogy a római

katholika vallás követői, mivel ők magok vagy szüléik katólikus pap által kereszteltettek.

Csudás hatása van ennek. Nem azon löri a papság fejét, mily módon tagadja meg az egyházi szertartást, misét, temetést, hanem mily módon nyerje meg az egyházból kilépett egyéneket arra, hogy az egyházi szertartásokat magoktól és övéiktől el ne utasítsák. Igaz, faluhelyen az együgyű népnek még cseh-püspöki nyelven beszélnek, de végre megismerik, hogy a házassági s büntető törvénynek praktikusabb eredménye van, mint a syllabusnak, és a kánoni rendeleteknek. Csak Ausztriában s a magyar kultuszminiszteri bureauban dívik még a cseh-püspöki észjárás.

A zsidók anyakönyveire még meg kell jegyezni, hogy ők azokat minden időben és minden országban magok vezették. Nem a törvény adta nekik e jogot, hanem a szokás, és nem bolygatta senki ezen szokást; szerencséjükre nem volt magyar kultuszminiszter, ki gyermekeiket törvényteleneknek mondhatta volna.

És nem csak Magyarországon vezették a zsidók anyakönyveiket, hanem vezetik és pedig érvényesen a római ghetto-ban, a pápa és bibornokok tudtával és jóváhagyásával, csak a magyar kultuszminiszterium engedelmével és megbocsátásával nem.

XXV. Zsidók és keresztények közti vegyes házasságok.

A közéletre semmi sem nyomasztóbb, mint ha egyházi törvények polgári viszonyok elintézésében szabályul vétetnek. Az egyháznak a házassági ügyekbe való beavatkozása az egyenlőségnek megtagadása. Alkotmány és törvény szerint minden polgár a törvény előtt egyenlő. Mindenki szerződésképes, ha bizonyos kort elért, s ítélet vagy törvény által valamely polgári cselekvényre képtelennek ki nem mondatott. Mi több, minden rendezett államban mindenkinek joga van kárpótlást követelni azon polgártársa ellen, ki őt valami szerződésnek önhatalmi megakadályozása által megkárosította. Nálunk pedig a kultuszminiszter, törvényjavaslata által, bizonyos esetekben az ország összes lakosságát szerződésképtelennek, azaz : kiskorunak és az egyház szeszélyeitől függőnek akarná nyilatkoztatni.

A zsidó szerződést köthet ő felsége közös hadügyérével az egész osztrák-magyar hadsereg élelmezése iránt; szerződhetik a szent korona és palást kiigazítására; szerződhetik Lónyai urral ő felsége magyar miniszterével vasuti kölcsön, vagy egy egész nagy vidék keresztény lakosságának sérelmével, a temesvári erdők fája iránt; szerződhetik püspökkel, érsekkel a ciborium, kehely, kereszték, Krisztus képek, talár, püspöki bot stb. megszerzése vagy készítése végett, de Magyarország összes keresztény lakosságát a magyar kultuszminiszter képtelennek tartja zsidóval házassági szerződésre lépni.

Mire való az 1865|7-dik évi XVII. törvénycikk, ha a valásügyi miniszter a vegyes házasságokról szóló törvényjavaslati fejezetében a zsidók irányában úgy intézkedik, mintha még a mult századokban élnénk? A törvény az ország izraelita lakosait a keresztény lakosokkal, következésképp a nazarénusokkal is, — *n'en déplaie á son excellence* — minden polgári és politikai jog gyakorlására egyaránt jogosítottaknak nyilvánítja, s minden ellenkező törvényt, szokást vagy rendeletet megszüntet: s ime, végrehajtási intézkedés hiányában az előbbi állapot megmarad.

A keresztény és zsidó, magán természetű szerződés megkötésében akadályoztatik. A báró ur törvényjavaslata nem tekintethetik ugyan házassági tilalomnak, mert ugyanazon országgyűlésről fel nem tehetni, hogy egy alig hozott törvényt incidentaliter megszüntessen. A hozott törvélynél fogva pedig kétségtelen, hogy keresztény és zsidóvallásuak viszonzosan házasságra léphetnek. De nincs közeg, mely a házassági nyilatkozatot elfogadhassa, mert nincs törvény, mely katolikus, protestáns vagy zsidó papot vagy polgári hatóságot felhatalmazna ily házassági anyakönyv vitelére.

Pedig miért e szükkebltség? mikor van a kérdésnek törvényszerű megoldása is, melyet a miniszter ur törvényjavaslata sem gátolhatna meg. A XVII. tvczikk által az egyenlőség ki van mondva. A kérdés nem a házassági szerződés képességére és érvényére vonatkozik, hanem csak alaki külkéllékeire — az anyakönyvre, melyről a kormánynak kötelessége gondoskodni. Ha tehát magyar zsidó vagy keresztény polgár külföldön, amaz keresztény, emez pedig zsidóleányt venne el, törvénytelennek

merné-e valamelyik bíró, vagy a vallásügyi miniszter az olyan vegyes házasságot nyilatkoztatni?

Sőt még azon esetet is felteszem, hogy egy házasulandó pár felszólítja p. o. a zsidó rabbit és a katolikus papot, hogy tegyék meg a háromszori kihirdetést, és ha, mint valószínű, azok elutasítják, hasonló kérelemmel a polgári hatósághoz fordul, a polgári hatóság pedig kinyilatkoztatná, hogy ő ugyan ily hirdetések és házassági nyilatkozatok elfogadására törvény által felhatalmazva nincsen, de miután magánjogi ügyekben s szerződésekben mindenkinek jogában van bíróhatósági megintéseket tétetni, ily elmulasztás következtésének felelőségével magát terhelni nem kívánván, a kihirdetést, e tényből vonható minden következtetések nélkül, úgy mint más szerződés természetű intést, előintést s a t. elrendeli, és ha a hirdetési idő lefolyta után, a házasság irásban, törvényes hitelességgel bíró hivatalos közegek előtt, ünnepélyesen s nyilván megköttetnék, joga volna-e valakinek a házasságot perbe fogni, s valjon mi czime lenne annak a pernek s ki lenne arra az illetékes bíró? és ha csakugyan taláztatnék vádló: melyik törvényre alapítaná felperességét? s valjon a bepanaszolt két házasságnak nem maga a kultuszminiszter tartoznék-e szavatossággal, hogy a polgári s vallási egyenlőségről szóló törvény végrehajtó közegéről intézkedni elmulasztotta?

Mikor a kormány törvényjavaslatot előterjeszt, következtéseit is meg kell gondolnia. Mit akar a kultuszminiszter olyan törvénynyel elérni, melynek hurokhézagai oly nagyok, hogy a hálóban csak az marad, ki benne maradni akar, és mely csak arról tesz tanúságot, hogy Magyarország kultuszminiszteriuma egy végzettszerű akadály arra, hogy valahára az egyházi járszalogokból kibontakozhassunk?

Mielőtt a „Pester Lloyd“ szerkesztését derék magyar publicistánk, Falk ur átvette volna, szó volt, hogy jeles hazánkfia az ismeretes jeles közgazdász és francia publicista Horn ur veszi át a szerkesztés igazgatását. Horn születésére zsidó, neje pedig belgiumi és római kath. születésű. Egyik sem változtatta vallását. Törvénytelennek vagy éppen a kánonjog szerint bűnösnek nyilatkoztatta volna-e a miniszterium jeles hazánkfiának házasságát azért, mivel neje most is katolika valláson van, ő maga pedig most is zsidó?

Folytathatnók kérdéseinket annak bővebb indokolására, hogy a kultuszminiszterium a vallási s polgári viszonyok jog-egyenlősítésének, intézményi szerkezeténél fogva rendszeresített akadály, és hogy ezen akadályt magának a kultuszminiszteriumnak eltöröltetése által polgári s állami kifejlődésünk utjából eltávoztatni honpolgári kötelesség.

XXVI A házasságról szóló civil és egyházi törvények.

Ha a kultuszminiszter urnak a civil házasságok rendszeres mellőzését indokolnia kellene, aligha egész Európa gunykazaját nem vonná magára. Báró Eötvös József urnak jó neve van, de törvényjavaslatával a kultuszminiszter és az akadémiai elnök a XIX. század derekán, bizony nem azon előítélet nélküli államférfiúnak mutatja be magát, milyennek őt számosan ismerni vélték. A törvényhozónak a nemzet művelődési fokára, hitére, előítéleteire kétségkívül figyelemmel kell lenni, és a körülményekkel megalkudni. De úgy hiszem: sem a kultuszminiszter, sem a klerus nem tartja a magyarországi népet oly együgyűnek, hogy a házasságot csak templomban hinné megköthetőnek és bírójául csak papot kívánna.

A házasság nem lesz azáltal egyházi czéllá, hogy megvan írva, hogy a házasságok a menyinyben köttenek. A természetnek minden változhatlan törvénye Istentől jön, de azért annak közege épen nem az egyház, mivel épen ő az, ki a középkor és Galilei óta a naprendszer, az egész természet és a tudomány örök törvényeivel daczol.

Ha akármilyen ügyekben az egyházi bíróságokat ezentul is fen kellene tartani, hatáskörükből épen a házassági ügyeket kellene kivenni, mert azok épen legkevésbé tartoznak illetőségük elé; és ha van oly klerus, mely a kánonjogot jó törvénynek képzeli, és a szentszéki bíróságot szükséges institutionak tartja, annak már az illem és szemérmesség érzeténél fogva is, a válóperekbe való beleszólást magától el kellene háritani.

Mi a kultuszminiszter ur valódi indoka, hogy a házassági hirdetéseket nem akarja a polgári hatóságokra bizni? Az-e, hogy ha a szentszékek bíróságának laicasok ügyeiben meg kellene szünni, az által a kultuszminiszterium hatásköre is meg

lenne korlátozva? vagy a katolikusok házasságának elvi elválaszthatlansága, vagy végre a kánonjog megőrzése, mivel a szentszékeknek világi ügyekben hatósága megszűnván, megszűnne vele az egyházi jog alkalmazása is?

Miután magát a kultuszminiszteriumot szükséges megszüntetni, hatáskörének korlátozása szót sem érdemel. Ha pedig a házassági elválaszthatlanság dogmája annyira szíven fekszik, hogy csak azért kívánja a civilházasságokat megakadályozni, és a kánonjogot és a szentszékek bíróságát fentartani, czélját a világi bíróságok által is elérheti, ha oly törvényt javasol és ha az országgyűlés többsége képes lesz azt el is fogadni, hogy a házasság elválaszthatlannak kijelentessék, mint a francia reactió idejében XVIII. Lajos alatt, nem csak a katolikusokra, hanem Franciaország minden vallásu lakosaira is kijelentetett. Pedig Franciaországban nincs más mint civilházasság, és nincs más bíró mint világi.

Mínthogy pedig a francia törvényt nem csak a papi szenvedély és reactio létesítette, hanem régi republikanusok is megszavazták; elmondom, hogy az egyik mint a másik párt közt találkozott olyan nézet is, mely az elválaszthatlanság elvében magának a házassági intézménynek lerombolási eszközét kereste. Van is annak már látszó eredménye, t. i. a kaszárnya, klastrom és házasságtalanság napról-napra növekedő következései.

A kánonjog végre sem oly nagy ellensége a váló pereknek. Van abban mindenféle rendelet, és nincs semmiféle törvénygyűjteményben annyi ellenkező tan, mint a jus canonicumban. Lehet mondani, hogy valamennyi országban más kánonjog di-
vik. Más az a maronitáknál s más Rómában, más Magyarországon és más p. o. Spanyolhonban. A lengyeleknél buzgóbb római katolikusokat talán a pápa sem kíván, és Kázmér lengyel királynak és a szép zsidó Eszternek uralkodása óta a házassági elválás mégis könnyebb ott, mint akármelyik protestans országban, vagy mint olyanban, hol más mint civil házasság nincs.

Isten meentsen mindenkit attól, hogy azon kánonisták és theologusok vitáit olvassa, kik a házasságról és a kánonjogról irtak. Milton az elvesztett paradicsom nagynevű írója, ki az elválás mellett a Colasteriumot és Tetrachordont írta, megmutatta,

hogy a szent atyák úgy, mint a kánonisták, nem csak egymással ellenkeznek, hanem még önmagukkal is.

Reméljük, hogy a jogügyi bizottságnak a polgári törvénykezési rendtartás irányelveiről tett jelentése az egyházi bíróság megszüntetése ügyében irányadó lesz, s hogy a kivételes bíróságok megszüntetésével össze fog omlani a kultuszminiszteriummal együtt a vegyes házasságokra vonatkozó egyoldalú törvényjavaslat is. A jogtudomány, a polgári és a vallási egyenlőség követelményei és a nemzet szelleme egyaránt követelik, hogy a bíróságok szervezetével és a perrend alkotásával vége legyen hazánkban a szentszékek biráskodásának, és vele a kultuszminiszteriumnak is, mint ama középkori óságok új támaszának.

XXVII. A közoktatási miniszterium.

Egészen más tekintet alá jön a közoktatási mint a kultuszügy. Egy közoktatási miniszterium azon esetben, ha a népnevelés szükségleti rovata nem 200,000 frtot, hanem legalább tizszer annyit tenne, még talán igazolható volna; de hogy a magyar akadémia és a nemzeti muzeum könyvtárának kiegészítésére, történelmi források kiadására stb. 500,000 forintot utalványozzon, mit fejtörés nélkül a belügyminiszter is tehet, hogy népnevelési lapot hat nyelven kiadasson, hogy a podolini kegyesrendiek részére 630, a mármaros szigetiéknek pedig 487 forintnyi ügyis „állandósított segélyt“ és mindenféle gymnasiu-mok és jogakademiáknak kisebb és nagyobb sommákat utalványozzon, bizony oly költséges tárczára, melynek középponti igazgatása 239,000 forintba kerül, míg a népnevelési rovat csak 200,000 frtot tesz, az országnak csakugyan szüksége nincs.

Schwarz Gyula közoktatástügyi reform munkájában egy valóságos bünlajstromot tárt a nevelésügy elhanyagolásáról a nemzet elé. 5,000 vagy 6,000 iskola nélküli falu; 48% oskolába járó tanköteles gyermek, következőleg 52% ki oktatás nélkül lézeng; irni tudó ujonez 22%, sőt Erdélyben csak 9%; 127 városban, 861 mezvárosban és 16,706 faluban összesen az elemi tanodák száma nem több 14,694-nél, — valóban az önfeledkezés bünvádja sujtja korunk értelmtségét, különösen a mi

kormányunkat, mely az osztrák adósságok elvállalására tudott pénzforrást találni, de a népnevelésre nem talált; sujtja az egész nemzetet, hogy oly miniszteriumot tart, melynek középonti igazgatási budgetje többre megyen, mint maga a népnevelésre szánt összeg.

A pápai tartományokban és az egykori nápolyi királyságban, mint tudva van, a népnevelés még rosszabb állapotban volt mint Spanyolhonban. A pápai és a Bourbon kormányzat e részben valamennyin kitett. Tekintsünk be most a két Sziciliába és az egykori osztrák tartományokba, különösen Lombardiába, micsoda lábon áll ott a közoktatás az olasz kormány alatt? Ismételnem kell, hogy az elég ovatos és előrelátó volt: az állam-szekér kerekét kultuszminiszteriummal meg nem kötni.

Mikor Victor Emmanuel a két Sziciliát Garibalditól átvette, és az olasz ujonezozási törvényt az egykori nápolyi királyságra kiterjesztette, az 1864 dik évi ujonezallitaskor a lazaroni ujoneczok közül több volt az olvasni és irni tudó mint Magyarországon! csak a trapani megye ujoneczai Sziciliában tettek tul az erdelyieken. Száz nápolyi ujonecz közt 65 sem olvasni sem irni nem tudott. Sziciliában 92°/_o-ra vitték, tehát száz közül csak 8 volt irástudó, tehát még egygyel kevesebb mint Erdélyben. Schwarcz Gyula adatai szerint Magyarországon az elitelt rabok közül 59 nem tud olvasni; a nápolyi királyságban 1864-ben száz férfi büntettes közül 70, nő büntettes közül pedig 85 soha még abc-zét sem látott.

És most a koldusok hazájában, a népnevelés mindenkit érdekel. Nápolyban egy ingyen iskola a másik után nyilik. A kaszárnya a romlottság szemétje volt, most a civilisatiónak intézménye.

Lombardiában az éjszakamerikai példát követik, az elemi fiiskolákat is leány és nőtanítókra bizzák, ellenben 82 papnöveldét bezártak. Basilicatában száz tanító közül 75 szerzetes volt, most azokat legnagyobb részben, az apáczákat pedig mind elboacsátották. Van Olaszhonnak 88 lyceuma, 78-ról gondoskodik a kormány, és valamennyiben összesen csak 4,000 növendék van, a közép iskolák mindenikére csak 26 növendék esik, tehát majd annyi tanító, mint növendék.

Ellenben a 15 egyetemben körül belül 7,100 tanuló van. A nápolyi egyetemben a hallgatók száma néha 12,000-re me-

gyen. Renan nyomozásai már a déli tüzes ifjúságot ki nem elégitik, félénknék mondják őt a tanítók is. Straus, Feuerbach munkáit úgy kezdik ismerni mint a németek.

Van azon kívül 81 akadémia, tiz csillagda, 26 meteorologiai intézet, 13 régészeti muzeum, 20 szépművészeti intézet, 12 történelmi társulat. Itt tehát még nincs arány a népnevelésben. A tudományos intézetek többségben vannak, míg a népnevelés nagy részben még most is szerzetesek kezében lézeng. De azért az olasz kormány még sem érezte egy kultuszminiszterium szükségét.

Natoli volt olasz miniszter azt mondá: az olasz nemzetiség szelleme legsikeresebben az által lesz biztosítva, ha a közoktatás hullámai mindenfelé elhatnak. Panaszkodott, hogy az elemi oktatás nem eléggé terjedt, hogy Spanyolhonban 2° -dal többen tudnak olvasni és írni mint Olaszhonban. Portugalliában is az egyházi oktatást lassanként világi oskolával jó sikerrel cserélik fel.

És nálunk mi biztosítja a nemzetiség szellemét ?

XXVIII. Mily lábon áll a közoktatás ott, hol nincs kultuszminiszter ?

Kossuth Lajos egy levelében a közoktatásügyi reformra nézve az „Uj Korszakban“ azt írta, hogy alkalma volt megismerkedni Massachussets állammal, melyet népnevelési tekintetben méltán minta-államnak nevezhetni, s meglátogatva különféle tanodákat, tapasztalva minő gond fordítatik az állam, a községek, testületek, felekezetek s nemes buzgalomban versenyző egyesek által a népoktatás és közművelődés érdekeire, minő jutalomban részesülnek és minő tiszteletben tartatnak a néptanítók, és látva, minő mivelte nép lakja azon szerencsés államot, megfordulva nem csak azon néposztályok között, melyek másutt értelmiségnek neveztetnek (ott ily osztály nincs, mert az egész nép az), hanem a falusi földmivesek és a városi iparosok lakaiban, látva a csinnal, s nemesebb élvezetek megszokottságával párosult általános közjólétet, és nem találkozva sehol egyetlenegy koldussal, egyetlen rongyos emberrel, egyetlen lakkal, mely nem csak a kényelemnek s tisztaságnak, de még a csinoskodás egy nemének is hijával volna; — mind ezt

látva, igen kínos sulylyal borult lelkére hazánk hátramaradásának emlékezete.

E képhez Kossuth hozzá tehetne volna: és e boldog államnak még csak kultuszminisztere, sőt még népoktatás minisztere sincs.

Wimmer „die Kirche und Schule in Nord-America“ című munkájában azt mondja, hogy az egész Massasuchets államban nem lehet irástudatlant találni. Mindenki különség nélkül, vagyonaéhoz képest népoktatási adót fizet, akár van gyermeke akár nincs.

New-York városa törvényeinek 18 dik cikke ezt tartalmazza: oly iskola, melyben akármelyik keresztény vagy nem-keresztény hitfelekezet dogmái és vallási tanai előadatnak, vagy könyveik vallásról szólnak, segélyre számot nem tarthat.

New-York városának a „board of education“ titoknoka által az 1863-dik évről benyújtott jelentésében az mondatik, hogy daczára a roppant háboruköltségeknek, a város a népoktatásra másfél millió dollárt költött, 259,000 dollárt fordítottak iskolai butorra és épületekre, 76,000 dollárt papirosra és könyvekre, 150,000 dollárt esti oskolákra stb., és különösen Manchesterben, Angolországban is van egy világi párt (secular party) mely a népoktatástól jó eredményt csak úgy vár, ha a vallási tanítás valamennyi oskolából kizáratik, mint Sir John mondja: „to banish religious teaching from the school altogether.“

A kis Belgium, mely 1863-ban az elemi oskolákra 1,039,700 frankot költött, most évenként körülbelől 8 milliomot költ, pedig van az állami és illetőleg községi oskolákon kívül igen számos magán intézet, mivel e tekintetben a szabadság korlátlan, nyithat oskolát a kinek tetszik, az államnak még joga sincs megkérdeni a tanitót, hogy ő maga tud-e olvasni vagy írni, vagy honnan jön? Nem kell arra sem városi, sem kormányi kegyelem, megadja az engedelmet az alkotmány.

Város és faluszerte épülnek egészséges oskolák, költenek a népoktatásra 8 milliomot, — és nincs kultuszminiszterük és nincs közoktatási miniszterük.

XXIX. A magyar nemzeti közalapítványok természete.

Eddig Magyarország kormánya nemzeti tanodák neve alatt felekezeteket alapított. Közös nemzeti tanodák, melyek minden valláskülönség nélkül minden szülék gyermekeinek nyitattak, tényleg a római katolikus papság befolyása alatt állnak. Ily közös nemzeti tanoda, vallásfelekezeti színezetével, a közoktatás ügyét elő nem mozdítja, annál kevésbé felel meg az 1848. XX-ik tezikben kimondott vallási egyenlőségnek. Sőt ily tanodák felállítása nem csak a vallásfelekezetek érdekeit és a lelkiismeret szabadságát sérti, hanem igazságtalan is, mert épen azokra ró terhet, kik magok gondoskodnak tanodáikról. Azt pedig meglepéssel nem nézhetni, hogy magyar nemzetiségű és protestans községeink ellentétes érdekű irányra saját nézeteik hátrányával adózzanak. — Akárhogy magyarázzák is a közalapítványok természetét, azok nem lehetnek felekezetiek, mert az egész nemzetet illetik. Eredete s alapja állami s nem magánjogi, következőleg nem felekezeti.

Magyarországban arról, hogy valamennyi vallásfelekezet fenálló tanodái közös tanodákká alakittassanak, szó sem lehet. Ily összeolvasztása a tanodáknak nemcsak nemzetiségünkön és a vallásszabadságon, hanem a közművelődés érdekein is érzékeny sebet ejtene, és az a különös, hogy épen azok zajongnának fel legjobban, kikért öntézkedési jogainkat feláldoznók, és talán egy félszázaddal visszaszülyednénk.

Hagyjuk a vallásfelekezeti tanodákat háborítlanul az illető vallásfelekezetek birtokában, de ne tekintsük p. o. a pesti nemzeti egyetemet római katolika egyetemnek, mert az nem egy felekezeté, hanem az egész nemzeté, az egész országé, mert sem I-ső Lajos, sem Zsigmond, sem Mátyás király, sem Mária Terézia alapítványaikat nem magán, hanem közös nemzeti vagyonból tették.

A nemzetnek minden, még csak látszólagos sérelmet is el kell távoztatni. Midőn királyaink az egyházat oly bőkezűleg megajándékozták, nem felekezetet ajándékoztak meg, hanem az egész nemzet institutióját, mert abból, hogy az összes nemzet akkor a római katolika vallást követte, épen nem következik,

hogy mindazon alapítvány csak egy felekezetet illet; hiszen ily abszurd elv mellett azok, kik magokat Árpád pogány vallása követőinek vallanák, a katholika egyház összes vagyonát követelhetnék.

Mikor a keresztény missionariusok Gejza vezérnek szemére vetették, hogy ő a táltosokat s jósnőket gazdagon megajándékozta, másrészt pedig a keresztény missionariusok fejedelmi fogadtatása a magyar nemzeti hit megsértésének tekintett, az udvaránál megfordult térítőknak, úgy mint a pogány tanácsosoknak azt adá feleletül: elég gazdag vagyok, hogy országomban két vallás szertartásait fizessem.

Mostani szegénységünkben a nemzet képviselői nem mondhatják, hogy az egyenlőség czime alatt megadóztathatják p. o. az unitáriusokat, a protestánsokat is kultuszminiszteri budgetek fedezésére, mikor reájok a közös nemzeti alapítványokból soha semmi sem költetett, s a közös budgetből csak alamizsna vagy a Thun korszakból öröklött patentalis segély telik ki.

Lippai, Oláh, Lósi, Pázmán érsekek alapítványai is nemzeti vagyonból kerültek ki; hiszen, mint említettett, Kálmán törvénye által köteleztettek jövedelmeik egy részét a nemzeti jótekonyság céljaira fordítani; ha mások példákat nem követtek, ennek elmulasztásának sulya az illető korbéli kormányokat terheli, valamint a mostanit terhelni fogja, hogy az 1848-dik évi XX. tvczikknek nem bir vagy nem akar érvényt szerezni.

Nemzeti közművelődésünk érdekében a népoktatást átalánosítani szükséges, ezt pedig csak úgy érhetjük el, ha Hollandia vagy Newyork város felebb idézett törvényét reánk is alkalmazzuk. Állítson a magyar állam új közös nemzeti tanodákat vallásfelekezeti színezet nélkül, s minden vallásban és papi felügyelés kirekesztésével; vagy ha a felügyeletet bizottságokra ruházza, az illető felügyelő bizottságban, legyenek községbeliek vagy megyebeliek, akármelyik hitfelekezeti papnak csak olyan szavazata legyen, mint a bizottság más világi tagjának, legyen az tanító vagy nem. Más hitfelekezeti iskola, azaz: protestáns alapítványu, vagy római katholika, oly tanoda, mely az illető vallásfelekezet autonomiája, következőleg nem közvetlen papi felügyelet és vezetés alatt áll, és semmi vallásfelekezeti tantárgyat oktatási célul ki nem tűz, a manchesteri és newyorki példához képest, az állam segélyére igényt tarthasson.

Ekként lehet a nemzeti s vallási érdekeket az egyenjogúság alapján összeegyeztetni. A ki külön nemzetiségi és hitfelekezeti, a közművelődési előhaladás elvével összeitkőző célt követ, azt állami segély részesévé tenni nemzeti bűn lenne. Azért ne akadályozzon az állam senkit, de ne is legyen I. Leopold vagy II. Ferdinand s Bach-kori czéloknak közege s bűnrészesese.

Hol az állam intézkedik, ott csak polgárt lsson maga előtt s nem hitfelekezetet, nem kultuszt, hanem igazságot.

XXX. Az eskü kérdése.

Az esküről is kell néhány szót mondanunk. Erre részint az osztrák püspökök törvényellenes és lázító körlevelei, részint a magyar királyi tábla ítélete a zsidó esküforma és szertartás kérdésében szolgáltat alkalmat.

Az eskü formának minden országban saját történetje van, de nem hiszem, hogy tán Havas Alföldön kívül legyen ország, melyen a zsidóra oly esküvészi szertartást akarjanak erőszakoltatni, mint nálunk a királyi tábla a törvényes gyakorlat ellenére is erőszakoltat. A eskü vagy vallási vagy polgári természetű, — ha vallásinak beismerjük, akkor az illető hitfelekezet hittanárai és képviselői lehetnek egyedül illetékesek az eskü vallásos formuláiról ítélni; ha az eskü polgári bizonyítékpótlásnak tekintetik, akkor annak megállapítása a polgári törvényhozás és illetőleg a törvényszékek elé tartozik. De ezen esetben, ha következetesek akarunk lenni, a keresztény eskü mintának nem szabad a zsidótól és viszont a zsidóénak a keresztényétől elútni.

Régi idő óta és minden országban az eskü hosszú vitátsóknak, sőt üldözéseknek szolgál hol indokul, hol gyűlöletes ürügyül. Angolországban a zsidókat is az angol egyház eskümintája szerint hitelték meg, de az eskümintá hiába olvastatott fel, mert a zsidó azt utána nem mondta. Ez a londoni zsidó vallású követ részéről minden parlament megnyitásakor óvást eredményezett, míg a keresztény vallásra vonatkozó záradék az esküből ki nem hagyatott.

Századokon át az eskü kérdése vallásbelinek tartatott, de épen azok, kik leginkább annak állították, mégis mindig, a legnagyobb következetlenséggel, más hitfelekezetre a maguk val-

lása formuláit erőszakolták, mi mindig a zsarnokság eltagadhatlan jele. Nálunk is még 1790 előtt a szenteknek a protestánsok esküjében való fentartását a kormány és papság állam és világkérdésnek nézte.

Ugy látszik: a királyi tábla nézetei nem különböznek azon idők nézeteiktől, mikor nem a világi törvényben kimondott büntetést tartották szem előtt, hanem egy képzelti tulvilágít. A régi rómaiak is Styxre eskettették kortársaikat; később okosabbak lettek, és isteneikre, meg nagy halottaik emlékére kellett az esküvőknek hivatkozni. Caligula halállal büntette azokat, kik nem akartak Jupiterre és Caesarra esküdni, sőt örült-ségében azt követelte, hogy esküdjének meg hires lovára.

A klerus igen gyakran a politikai esküformának akkor szegültt ellen, mikor az alaptörvények által biztosított szabadság általános élvezete bennök hü kezeseket kívánt, ellenben mikor a törvényhozás által alkotmányos uton létrejött a lamtörvények határozatai valami hatalomesiny következtében egyoldalulag s esküszegéssel hatályon kívül helyeztetek, és az önkény az alkotmány helyébe lépett, a klerus többnyire kész volt az új hatalomnak hűséget esküdni. Az osztrák püspökök minden időben a leg-sötétebb absolutismusnak hódoltak, mint a francia klerus a 2-ik decembernek hódolt, hanem az utóbbiról tudjuk, hogy 1848-ban a szabadságfákban magát az alkotmányos köztársaságot szentelte meg, sőt párisi érseke a barricadon halt meg, míg az osztrák püspökök az új alaptörvényeket, melyekhez mint törvényhozók hozzá szólhattak, megtámadni el nem szörnyedtek. És míg az osztrák kormány a cseh nép gyűléseit tüzzel vassal szétrobbantja és az alkotmányt felfüggeszti, a püspökök garázdálkodásait, kik a mozgalmat szitják, békén türi.

Azt fogják mondani: a püspökök az alkotmányra meg nem eskettettek, mint meg nem eskettetett a hadsereg. Ez nagyon is igaz s eléggé sajnós.

Kell a papi esküre vonatkozólag néhány tanulságos esetet idéznem. 1-ső Napoleon azon papokat, kik a politikai esküt megtagadták, hivatalaikból egyszerűn kitette, sőt be is záratta.

Mikor Belgium Hollandiához kapcsoltatott, a belga katólikus klerus, mely a napoleoni absolutismus alatt a politikai esküt megtagadni nem merte, az új szabadelvű holland-belga alkotmányra azt megtagadta. Az alaptörvényekre megkívánt

esküt a püspökök, hivatkozva azon értelmezésre, melyet Mean herczeg mechelni érsek az eskünek adott, és mely értelmezést a pápa is jóváhagyott, szinte megtagadták. A kormány az eskü-megtagadást lemondásnak vette, csak Broglie herczeg genti püspök, ki ép oly törvényellenes körleveleket bocsátott ki, mint az osztrák püspökök, idéztetett mint izgató, törvényszék elé, és mivel jónak tartotta meg nem jelenni, mint makacs elítéltetett és Gentben a közpiacon két zsvány közt kitéttetett, kik fogsági büntetésüket előzőleg, nyakvassal bitóhoz voltak lánczolva.

A kölni érsek Droste-Vischering, ki már 1818-ban, gondolom mint mindeni püspök, a vegyes házasságokat csak úgy rendelte megengedhetőeknek, ha a házasuló felek irásban kötelezik magukat: gyermekeiket a katolikus vallásban nevelni, püspöki rendeletét csakhamar visszavonta, mert a kölni érsekségre kívánta utját egyengetni, a mint már intolerantiája által a pápánál egyengette volt is. Miután azonban az érseki széket megnyerte és Rómában járt, 1835-ben, a porosz kormánynak adott azon ígérete daczára, hogy a vegyes házasságok kérdésében surlódásra okot szolgáltatni nem fog, a vegyes házások összeadását ismét megtagadta. A porosz kormány neki a mindeni várban, a posengnezeni érseknek pedig a magdeburganib adott időt a meggondolásra.

Távol legyen tőlünk akár 1-ső Napoleon, akár 1-ső Vilmos hollandi királynak, akár a porosz kormánynak ily eljárását helyeselni. A spanyolok okosabban cselekesznek, nem zárnak be senkit sem, hanem elküldik szerzeteseiket Rómába és a királynő után. Poroszországnak és Németalföldnek is illőbb lett volna Droste-Vischeringnek és a poseni érseknek uti költséget adni a római utra, ha nekik a pápai rendeletek és bullák kedvesebbek voltak, mint szabad országok alkotmányos törvényei.

A belga kongressus, 1-ső Napoleon és Hollandia alatti példákbul okulva, alkotmányában egyenesen megtiltotta, hogy a kormány a püspökök és papok kinevezésében vagy beigtatásában részt vegyen. Az államnak nem levén vallása, a pap megszűnik hivatalnok lenni s az alkotmány előtt épen olyan polgár, mint az országnak bármelyik más lakosa, azért a paptól sem kívánt esküt, mert a törvénynek eskü nélkül is mindenki hódolni és engedelmeskedni tartozik. Ellenben a pap nem viselhet semmi világi hivatalt, nem lehet sem községi, sem megyei, sem

országos képviselő, és ha szószéken a törvényt áthágja, vagy bármelyik polgár jó hírét bántja, épen úgy kell neki világi bíró előtt állani, mint a polgárnak, ki hasonló vétket más nyilvános helyen elkövetett. A törvény maga nem biz reá semmi functiót.

A politikai vagy bírói esküformának Belgiumban nincs vallásos jellege. A zsidó úgy esküszik, mint a katolikus vagy protestáns, vagy mint a „libre pensée“ tagja. Az esküformában nincs hivatkozás sem szűz Máriára, sem szentre, sem Istenre. A királytól kezdve az utolsó békebíróig és az utolsó közlegényig mindenki az alkotmányra és törvényekre esküszik.

De a magán tanuk esküjére nézve a törvényszékek „ellenkező“ ítéleteket hoztak, mivel a magán törvénykönyvben meg van mondva, hogy minden tanu saját vallása szerint esküszik, s az esküminta ki van téve, az alkotmány pedig a politikai esküformát megállapítván, nem mondta, hogy a code civilben meghatározott esküminta megszünt érvényes lenni.

Svájcban az eskükérdés szinte napirenden van, nevezetesen az ügyvédi esküt egészen megszüntendőnek vélik, s már több ügyvéd meg is tagadta.

Az eskü kérdése a kultuszminiszter urnak akkor, midőn a vegyes házasságok kihirdetéséről és pap előtt megkötéséről törvényjavaslatát az országgyűlésnek benyújtá, figyelmét egészen kikerülte. A meddig a pap saját vallásabeli házasulónak a tridenti concilium végzése szerint tanuja, megengedem, hogy papi esküje a házassági functióra elegendő, mert a házasságot vallásabeli actusnak akarja tekinteni. De vegyes házások előtt, a jogegyenlőségénél fogva, a nem-katolikus házasuló félre nézve csak a polgári functió tekintélyével bír. Ő akkor csak a polgári törvény által reá ruházott functiót teljesít, ő a házasulók előtt mint az állam hivatalnoka és megbizottja áll, mert különben hivatalos hitelességtű anyakönyvet épen úgy nem vezethetne, mint p. o. a bíró protocollumot nem vezethet a nélkül, hogy mint olyan a törvényre esküt tegyen.

Eskü nélkül a pap anyakönyve nem igényelhet jogtanilag más vallásbeliek irányában több hitelességet és érvényt, mint akármelyik polgárnak írása. E részben, igaz, a szokás más jogtani elvet fogadtatott el, de teoriában, a mi imént mondatott: jogtani általános szabály és elv. És a mennyiben e szokás törvényes erővel birt azelőtt, az 1848-dik évi XV-dik czikknél

fogva avval többé nem birhat, valamint általában még eddig e törvény senkit polgári functiója esküjétől föl nem oldott, a papi tanuskodó functio vegyes házasságoknál nem más mint világi.

Angolországban a törvényszéki eskü formulája az illetők vallása szerint változik. Van több hitfelekezet, melynek követői nem esküsznek, hanem csak ígéretet tesznek, hogy igazat fognak mondani és cselekedni.

Poroszországban a memnoniták nem esküsznek, elég ha a meghitelendő mondja, hogy olyan hitfelekezethez tartozik, mely Máténak azon parancsát követi: „ne esküdjetek!” és az illető községi előjárótól bizonyítványt hoz, hogy ő csakugyan azon hitfelekezet tagja.

Az észak-amerikai államokban és Hollandiában szintén senkire sem erőltetnek meggyőződése elleni hitformát.

A zürichi kántonban a meghiteltetés nincsen szokásban. A svájcei államtanács maga nem esküt, hanem ígéretet tesz. A jurytól is csak ígéretet vesznek. Lausanneban Riew ügyvéd mint jurytag az esküt megtagadta. A bíróság, mielőtt itélt volna, a vádlott ügyvédjét meghallgatta. Ez a kérdést a bíróságtól függőnek kijelentette, különben Riew egyszerű ígéretét előtte eskü sulyával bírónak mondta. A semmisítőszék itt ugy találta, hogy a bírónak magát a törvény rendeletéhez kell alkalmazni, és hogy az eskütől senkit sem dispensálhat, de Bazelben és még egy pár kántonban beérik az ígérettel.

Nálunk a zsidók irányában nem dispensatióról van szó, hanem arról: mi felel meg a vallási eskü érvényének? és e részben az illető hitfelekezet tanárai lettek volna meghallgátandók, ha kétség fenforgott. Ha a törvényszék azt hiszi, hogy a meghitelendő az eskü fontosságát fel nem fogta, jogában állott, mivel eddig nálunk is az eskü vallási és nem tisztán polgári, az illetőt a rabbihoz küldeni, de nem a zsidóknak vallási meggyőződéseit és szertartásait imponálni.

És ilyen dolgok kultusz és igazságügyminiszter tudtával történnek, mintha az eskü formája és szertartása bírósági reglementek tárgya lehetne! Valóban nem lehet felfogni, mi haszna hát annak a 2—300 ezer forintnak, ha rajta csak középkori intézményeket veszünk meg, és segélyével természet és jogellenes dolgokat propagálunk.

XXXI. Az államnak nincs vallási feladata. Vallásváltoztatás. Concilium. Reform.

Az államnak nem szabad vallási feladatának vagy céljának lenni s vallási ügyekbe avatkozni, ellenben tartozik minden polgárnak s minden hitnek egyenlő oltalommal, nazarénusnak épen úgy, mint az ország primásának. Egyik sem állhat a polgári törvények felett, vagy a törvények korlátain kívül. Épen oly erkölcsstelen tett a jog s egyenlőség felibe emelkedni, mint azt elnyomni és a tudatlanságot legyezgetni, mert amaz csorbitja az igazságérzetet, a tudatlanság pedig veszélyezteti magát a szabadságot is.

Nem tapasztaltuk-e az 1848-diki sajnós cseményeken a mondottak igazságát? És most a szegény legények rablásai nem megannyi intő szöveg-e a népoktatási kötelességek elmulasztóinak fülébe? A statisztika és különösen Belgium statisztikája mutatja, hogy azon arányban, melyben az iskolák emelkednek és padjaik telnek, a börtönök ürülnek. A népnevelés emelkedő budgetje szállítja le a börtönszükségleti költségvetést. A kereset, jólét és értelmiség növekedésével a büntettek kevesbednek. Hazánkban sem lehet az másképp; nem pandur, nem királyi biztos, nem akasztófa vagy börtön fogja a bünt kiirtani, hanem a nevelés. A pásztorélet szellemi s testi kívánalmainak nagy része van a bűnökben.

Mielőtt Skóciában gyárak támadtak és az országot vasutak behálózták, a nép hegyei közt pásztorkodott, úgy mint hazánkban, de a pásztor nem mulatott dorombbal vagy dudával, hanem könyvet tartott kezében, és a gyermekek maig is könyvvel kezökben őrzik a nyáját.

Egyházi czélokot nem azonosíthatunk népoktatásiakkal, s azért a nemzet azon iskolákat, melyek eddig mint nemzeti vagy királyi alapítványbeliek a végrehajtó hatalom közegei által igazgattattak, papi vezénylet alá, ha azt az autonomia nevében köteleznék is, nem bocsáthatja, mert az hátralépés, reformakadály és jogtalanság lenne. A mely intézet az ország jövedelmeiből lön alapítva, annak az ország vezénylete s rendelkezése alatt kell maradni; ellenben a mi tisztán magánjogi intézet, abban az

alapítónak akarata szolgál szabályul, a végrehajtó hatalom közegeinek törvényes felügyelete alatt.

Ezen alkotmányos elvek szembentartásával az 1848-dik évi XIX és XX-dik törvényczikkek végrehajtásában sem lesz nehézség. De itt megint a kultuszminiszterium összetűzközésbe jön a közoktatási tárca kötelelességeivel.

Térjünk át más kérdésre.

A hitvallás változtatásáról szóló törvényjavaslati fejezet csak látszólag állít fel viszonosságot és egyenlőséget, tényleg a hitvallás korlátozása, hogy ne mondjam: a békekötések értelmének elcsavarása az.

A békekötések a vallásváltozást oly szabadnak biztosították, hogy nem csak egyesek, hanem egész községek vallásukat megváltoztathatták, a mint meg is változtatták. A mi már harmadfél század előtt biztosítva és szabad volt, azt 1868-ban korlátozni csakugyan nem haladás. Milyen volt akkor a praxis? Történt, hogy a községgel a pap is vallást változtatott, a pap tehát önmagának csak be nem jelenthette, hogy ő a községgel együtt más vallásra tér át, hanem bejelentette a polgári hatóságnak, vagy bejelentette esperesének vagy püspökjének, s csakis valami contestatio esetében ment ki a polgári hatóság a helyszínére, hogy a templomot s paplakot a hozzá tartozó telekkel és jövedelemmel adja át a hitváltotatott községnek.

Emlékezetbe kell még hozni a magyar főklerusnak egy történelmi lapját. Nem volt akkor ultramontán, hanem hazafias magyar klerus. Inkább hallgatott az az idő komoly intéseire, mint a pápai non possumusra. Ellen nem szegült a reformnak, sőt maga kívánta azt vezetni. Nem élt Pázmán féle jezsuitai cselekké, hogy a nemzetet vallási viszályokkal összeveszítse. A magyar nemzet már politikailag két felé volt szakadva, és a klerus a vallási szakadást az által gondolta feltartóztatni, ha maga a katolika egyház a reformatió élére áll. A trienti concilium által vélték elérni, a mit magok, mint a nemzeti egyház fejei, tridenti concilium nélkül is, a nemzettili egyetértésben tehettek volna. A nemzet szerencséjére a reform szellemét a trienti concilium meg nem állította, s az óvta meg a magyar népet az elnemzetlenítettéstől.

Egész Európa egyházi reform után vágyott. A magyar klerusban még a magyar egyház függetlenségének emléke élt.

Nem származtatták még akkor a magyar állam s egyház jogait concordatumokból. Hiszen még kevéssel a mohácsi vésznep előtt az országgyűlés a törvénykönyvbe beigtatta, hogy az érsekek és püspökök kinevezése és egyházi javadalmakkal való ellátása országfejedelmi, nem pedig pápai jog, s hogy a római kuriának in temporalibus Magyarországnban nincs szava. Az olyan papot, ki egyházi javadalmi ügyben Rómába jár, a budai országgyűlés vizbe vettetni rendelte, a bácsi gyűlés pedig javadalmaitól megfosztatni.

A magyar klerusnál még különben is emlékezetben voltak Mátyás király levelei, melyek egyikében a pápának írta, hogy a magyar nemzet a kettős keresztet, mely Magyarország czimében áll, inkább hármásra fogja változtatni, mintsem valaha megengedje, hogy a szentszék a korona jogaihoz tartozó egyházi javadalmak ügyében intézkedjék. Emlékezetében volt, hogy a törvény halált mondott azokra, kik Rómába panaszra menni elég merészek lennének.

Oláh érsek s vele Ferdinánd király a reformációban nem csak egyházi szakadást, hanem Magyarországnak elszakadását, vagy az új osztrák szövetségnből kibontakozását sejtették, és belátták, hogy itt csak szabadelvű lépés segít. Egyházi széles reformok által kivánták e szakadást meggátolni. Ferdinánd király annálfogva Draskovich György pécsi püspököt, a magyar klerus pedig a magyar egyház részéről Kolozsvári János csanádi és Dudics Endre nagyváradi püspököt a tridenti zsinatra küldték, hogy az egyházi reformot sürgecsék. A magyar klerus nem csak legatusokat küldött Tridentbe, nem csak a császári és királyi utasításokat szorgalmazta, melyeket ő maga fogalmazott, terjesztett a király elibe, hanem egyenesen a consiliumhoz is intézte reformkérdéseit s követeléseit.

A reformok, melyeket a magyar király s a magyar egyház sürgetett, most még két század után sem teljesültek és teljesülni nem is fognak, ha a magyar katolika egyház maga nem reformálja magát. A magyar klerus a tridenti zsinaton a böjtnapok megszüntetését, a kehely általános használatát és a papok házasságát sürgette. És mit jelentettek a magyar püspökök a tridenti zsinatról? hogy legnagyobb része a zsinaton megjelent püspököknek olasz s spanyol, kik a jezsuitákkal egy követ fuj-

nak ; „bibornokok akarnak lenni, és azért minden reform gyűlöletes előttök.“

De az egyetemes zsinatra kiküldött jó magyar főpapok a spanyol és olasz püspökök mozdulatlan és fanatikus merevsége ellen, melyre őket a pápa és a jezsuiták felbátorították, egy hatalmas orvosságot tudtak, azt t. i. : hogy a bibornokokat nem kell megszorítani, hanem kevesbiteni, nehogy más országok püspökeit a conciliumban leszavazhassák.

A mit akkor a tridenti conciliumra kiküldött magyar főpapok a bibornokokra nézve jó specificumnak mondtak, a magyar választóknak sem árt esztükbe juttatni. A miniszteri hivatalnok képviselők az országgyűlésen szintén mindig úgy szavaznak, mint a tridenti conciliumban a spanyol és olasz püspökök szavaztak, t. i. mindig a reform ellen.

Miután a concilium eredménytelenül szétoszlott, IV. Pius pápa attól tartván, hogy az egész magyar egyház Rómától eltalál szakadni, a kehely használatát, úgy mint a protestánsoknál, már be volt hozva, megengedte, de utóda V. Pius ismét tiltotta. A papok házasságáról többé szó sem volt, azonban a nagyváradi püspök nem csak szorgalmazta a papok házasságát, hanem a maga meggyőződésteljes házassági tanát tettel erősíteni akarván, maga is házasságra kelt.

E reformok egyike sem volt olyan, melyet a magyar katolika egyház maga, concilium és pápa nélkül, a magyar apostoli király jóváhagyásával keresztül ne vihetett volna ; mert ezen reformkérdéseket a magyar országgyűlés is országos belügynek, nem dogmatikusnak, hanem világinak s disciplinarisnak tekintette.

XXXII. A pápa allocutiója s körlevele, Nuncius és Placetum.

Nem oly czélből említettük az egyházi reformot, mintha a kultuszminiszteriumtól reforminitiatívát várnánk ; mi egyáltalában a kultuszminiszteriumban csak akadályt látunk. Hanem helyén látjuk Falcinelli körutját és a pápának azon allocutióját megemlíteni, melyben a magyar főklerust megintette, hogy az osztrák cseh püspökök vétke ellenzégüléseit támogassa. Ezen allocutio pápai körlevél s bulla alakjában köröztetett az ország-

ban. Mi azon eljárást, melyet most a spanyol forradalmi kormány követett, leghelyesebbnek látjuk, s valamint Madridban az elkergetett királynő kiáltványát a város utcásarkain kifüggesztették, miszerint mindenki megvetéssel olvashassa a tehetetlen boszu s rimánkodás szégyensorait, úgy a pápa boszura intő allocutióját a magyar klerushoz sem rejtenők dézsa alá, de kifüggesztenők minden templom ajtaira.

De miután eddigi törvényeink Placetum nélkül sem pápai leveleket, sem nunciások koledálását nem engedik, reméljük : a magyar külügyi miniszter, ki ő felsége személye körül van, a pápai desinvolturát nem a konkordatum által kialakított új attributumnak tekintette. A kultuszminiszterről nem szólunk, mert a „Placetum“ megadása nem az ő hatósága körébe vonatott, minthogy a törvényhozásnak nem is volt szándékában kultuszminiszteriumot alkotni, mert különben épen a vallási tárgyakat nem utasította volna az ő felsége személye körül lévő miniszterhez. Miután tehát még ily vallási ügyben sincs a kultuszminiszteriumnak hatósága, mik lehetnének az okok, melyekkel ily tárcza fentartását támogatni lehetne?

Mikor III-ik Miklós pápának nunciusa Magyarországot, mint most Falcinelli beutazta, és 1279-ben Budára zsinatot összehítt, nem kellett kultuszminiszter, hogy a pápának az ország ügyeibe való beavatkozását visszautasítsa, sem Meysenbugféle követség. A pápa a királyt és az országot excommunicálván, Magyarország viszont magát a pápát excommunicálta. Mindenkor az ország maga intézte el egyházi ügyeit. Kun László nem akadályozta a zsinatot sem tanakodásaiban, sem imádságaiban, sőt ellene való kikelésében sem, hanem meghagyta a budai bírónak, hogy engedje a szent atyákat bűjtölni, azaz : ne adjon nekik enni, és a pápai nuncius környezetével sietett a legrövidebb utat a lengyel határ felé keresni, hogy enni valót kapjon.

Ugy szoktak még néhány év előtt a chinaiak is tenni. Nem bántották az európai utazókat és missionariusokat, csak enni valót nem adtak nekik, sem ingyen, sem pénzért, és China belsejében, mondják, hogy e politika még most is dívik. Kun László idejében úgy látszik : a magyar még keleti szokásokat követett.

A király esküjében foglalt azon záradék alatt : „conservamus ecclesias Dei“ (fentartandjuk az Isten egyházait), az or-

szágyűlések soha sem értették azt, a mit a kultuszminiszterium alatta érteni látszik, mivel különben a nazarénusok elleni rendeletet ki nem adta volna.

Törvényeink a vallási osztrák türelmetlenség ideje előtt soha sem tettek a keresztények közt különséget, soha sem szóltak római vagyis pápista, hanem mindig csak keresztény vallásról. Maga szent István, mikor Imre fiának vallási szelidséget tanácsolt, csak katolikus apostoli vallásról, azaz : Krisztus vallásáról, melyet apostolai terjesztettek, szólt, nem pedig római katolicizmusról. Az 1548-dik évi 6-ik és 10-ik cikkelyek, valamint az 1554-ik évi 7-ik cikk nem tesznek katolikusok és protestánsok közt sem jogra, sem hitre nézve különséget; nem nevezik őket másként, mint katolikus keresztényeknek, azaz : a szó etymologiai értelmében „egyetemes keresztényeknek“, nem pedig római katolikusoknak, mert még akkor a magyar országgyűlés sem ismerte el azt, hogy valamennyi keresztény egyház közt csak a római katolika egyháznak legyen kizárólagos joga magát „egyetemesnek“ nevezni.

Mi több, az 1551-ben tartott országgyűlés maga, teljesen illetékesnek tekintette magát : az egyház reformját elrendelni, hogy a vallás Krisztus eredeti hitére visszavezetessék, „ad pristinum veramque religionem redigere curen.“ Ez által az országgyűlés a hit szabadságán nem szándékozott sérelmet ejteni, hanem az egyházat eredeti egyszerűségére visszavezetni, nem pedig egyházi burocratiát és kultuszminiszteriumot még az egyházon kívül is teremteni.

A reform értelme az volt, hogy igazgatta magát az egyház úgy, mint az apostolok idejében : autonomiailag.

XXXIII. A papi, s egyházi javak eredete, természetete és secularisatiója.

A papi vagyon kérdését sem tekinthetjük olyannak, mely kultuszminiszteri tárczához tartoznék. Valamennyi országban, hol az egyházi vagyon secularisatióját kimondták, kultuszminiszteriumnak hire sem volt. A kultuszügygyel egyáltalában sem a vallásszabadságot, sem a papi jövedelmet, sem pedig a népoktatás ügyét nem kell hasontermészetűnek venni. A kultusz kér-

dései mindenütt az igazságügy illetékessége alá vonatnak. Szóltunk a kivételekről.

Ha az ügyet személyes miniszteri kérdésnek vennők, nem magát a tárczát támadnók meg, hanem a tárcza felelős képviselőjét, és ha az igazságügyminiszteri tárcza illetékessége alá so-rozzuk a kultuszt, azt nem csupán Horváth Boldizsár miniszter ur iránti illemes deferentiából és baráti nagyrabecsülésből tesz-szük, sem pedig a kultuszminiszter iránti ellenszenvből vagy bármi személyes indokból, — hiszen báró Eötvös József ur eu-rópszerte szabadelvű tudósnak tiszteltetik, míg Horváth Boldi-zsár ur liberalismusáról, az agyába befurakozott szent szék biró-ságok, a mivel világ előtt nem igen tesznek fényes bizonytságot.

De igenis megtámadjuk a kultuszminiszteriumot mint in-tézményt, és ellenszenvet érezünk maga a kultuszminiszterium, mint káros és költséges institutió irányában, mely az egyházat ki nem elégitheti, és más részt a hitszabadságnak és minden re-formnak utjában áll.

Ki tudnók a kultuszminiszteriumot is menteni, ha határo-zott célja volna, p. o. az egyházi javak secularisatiója, de ak-kor is csak addig állhatna fen, míg ezen közgazdaságilag fontos ügyet befejezné; tovább egy perczig sem. Ellenkezik még ily ideiglenesség is mind az egyik, mind a másik feladással. E fel-adás pénzügyi és közgazdászati, azért csakis a fináncz- és köz-gazdászati miniszterium birhat ez ügyben illetékességgel.

A kérdés, ha a papi javak államjavak-e, európaiilag a re-formatio idejében el lön döntve. Azóta eldöntötték rendre a ró-mai katolikus fejedelmek és országok; tehát az államjog meg-vitatásába bocsátkozni sem kell. Mit a nemzet mint nemzet köz-vagyonból, bizonyos fizetési célból kiharított és ingatlanosított, azt közgazdasági célból meg is ingósíthatja és az állam más céljaira fordíthatja.

A nemzet különböző időkben különbözőleg rendelkezett a papi vagyonról. Hol azt rendelte: jövedelemnek a mily része for-díttassék a népnevelésre és szegények segélyezésére, régi tem-plomok és oskolák fentartására; hol meghatározta: a püspökök után maradt vagyon mely hanyada illesse a közintézeteket és melyik a püspökök gyermekeit. — Máskor meghatározta az or-szágyűlés: mely banderiummal jelenjenek meg a püspökök a

királyi táborban, ismét máskor kötelességül tette nekik a várak megerősítését és építését.

Szerzeteket csak az országgyűlés határozata mellett lehetett megalapítani, de az alapítottakat fel is lehetett oszlatni. A jezsuitákat az országból többször kitiltották és klostromjaikat javadalmaikkal együtt elvették, máskor ismét beköltözni engedték. A püspöki székek néha betöltetlenül maradtak, hogy a jövedelem az ország pénztárába befolyjon, máskor ismét érdemes vezéreknak s hazafiaknak adták használatul, néha a királyok — igaz: a törvények ellenére — eladományozták örökül. Magokat a püspöki megyéket hol nagyobbították, hol kisebbítették. A püspöki székek és káptalanok javadalmait szabályozták. Egy szóval, nincs Európában ország, melyben az egyházi javadalmak államtulajdoni természete világosabban bebizonyítva lenne, mint Magyarországon, a nemzet törvényeiben és királyai rendeleteiben be van bizonyítva.

Az ország annál fogva nem tűrné, hogy az egyház kezében lévő állami vagyon tekintetében concordatum vagy a kihirdetett római concilium intézkedjék.

A magyar római katolikusok és különösen a klerus, kultuszminiszteri engedelem nélkül bármiféle conciliumra szabadon mehetnek vallási, — de nem világi ügyekben. Az államnak e tekintetben csak felügyeleti joga van s általában el nem ismerhetjük a kormánynak jogát, hogy mint a tridenti conciliumra, a jövő rómaina az ország nevében Meysenbugokat vagy egyházi férfiakat képviselőül küldhessen. Nincs államvallásunk, s azért mint állam Rómában vallást nem is képviselhetünk, annál kevésbbé engedhetjük, hogy a papi javak concordatum vagy bármi magyar ügyek a concilium határozatainak tárgyai lehessenek.

Akár az állami és politikai, akár az egyházi s vallási érdekek és czélok terén, Esztergamtól Rómáig vagy Pesttől Madridig és Amerikaig folytatjuk vizsgálódásainkat, nem jövünk más befejezésre és következtetésre, mint arra, mely e munka czimlapján áll:

Töröljük el a vallásügyi miniszteriumot, mint a haladás akadályát.

Dⁿ BALLAGI GÉZA.

